

הרב אייל קרים

טיפול רפואי בכלבי יחידת 'עוקץ' בשבת

שאלה.

- א. הקדמה.
  - ב. דין מוקצה בכלבי היחידה.
  - ג. דין מוקצה בכלב שחלה או נפצע.
  - ד. דחיית איסורי דרבנן מחמת צער בעלי חיים.
  - ה. ראיות נוספות לדחיית איסור טלטול מוקצה מחמת צער בעלי חיים.
  - ו. דחיית איסור דרבנן מחמת הפסד סתם.
  - ז. דחיית איסור מוקצה מחמת הפסד פתאומי.
  - ח. דחיית איסורי דרבנן מחמת הפסד כשאדם "בהול".
  - ט. דחיית איסורים מחמת הפסד על ידי מלאכה הנעשית בשינוי.
  - י. טלטול מוקצה מחמת הפסד בשבת.
  - יא. דחיית איסורי תורה לשם טיפול בכלב.
- מסקנות.
סיכום.

שאלה

יחידת הכלבים 'עוקץ', מפעילה כלבים לצורך לחימה בטרור באופנים שונים, ולא אחת קורה שנפצע, מת או נהרג כלב בשבת. במקרה אחד נפצע כלב בכף רגלו מזכוכיות חדות, וכלב אחר נפצע קשה בקרב עם מחבלים. במקרה נוסף נהרג כלב בכניסה לבית בו שהו מחבלים חמושים. כאשר כלב מת או נהרג, מקובל לקוברו בשטח שמוקצה לכך בסמוך ליחידה. הקשר הריגשי בין הכלב לכלב מפותח מאוד, והינו תוצר של אימונים משותפים זמן רב. כבר קרה שלוחם שכלבו נהרג על ידי מחבלים, התקשה לתפקד כהרגלו תקופה ממושכת, ואף נכנס לדכאון נפשי.

יש לציין שוטרניר היחידה אינו שוהה ביחידה בשבת, ופציעת כלב מחייבת טלטול למרפאת היחידה והבאת הוטרניר מביתו ליחידה ברכב. או לחליפין הסעת הכלב אל בית חולים לכלבים, הנמצא במרכז הארץ, על פי הנחיה טלפונית של הוטרניר. למהירות הטיפול בכלב נודעת חשיבות עליונה, משום שבכל כניסת כח לוחם מיחידה כלשהיא, לתוך בית מחבלים, נעשה שימוש בכלבים אלו. רק בשנתיים האחרונות, ניצלו כ-138 פעמים חיי אדם באופנים שונים, בזכות השימוש בכלבים הללו. תמיד על כך העובדה שעם פרוץ הלחימה ברצועת עזה, נשלח מסוק מיוחד, כדי לאסוף את כלבי התקיפה ששהו באותה עת בגבול הצפון, על מנת לשלבם בלחימה העיקשת שמתנהלת באיזור יהודה שומרון ועזה.

לאור הנאמר לעיל, חשוב לנו לדעת, כיצד לנהוג כאשר כלב נפצע, מת או נהרג בשבת, הן ביחידה עצמה או בחטיבה המרחבית באיו"ש בה אנו שוהים, הן בשטח במהלך תרגיל מודל לקראת מבצע, או לאחר המבצע עצמו. כל זאת מצד דיני: (1) טלטול מוקצה (2) הוצאת הכלב מרשות לרשות, או העברתו ארבע אמות בכרמלית. (3) דיבור בטלפון עם

הרב אייל קרים
 הוטרניר או עם בית החולים 4) הסעת הכלב או הוטרניר ברכב. ברצוננו להדגיש שגם אם מותר לבצע את כל או חלק מהדברים הנ"ל, הכלב ברוב המקרים לא יחזור לתפקד באותה שבת עצמה. אבל שלב החלמתו יתקצר, והשאלה היא אם גם לשם מניעת פיקוח נפש מהלוחמים לטווח ארוך מותר לחלל שבת.

תשובה

א. הקדמה

אסור לאדם מישראל, לעשות בשבת או ביום טוב, מלאכה לצורך רפואת בעל חיים, גם אם כשלא יעשה מלאכה זו ימות בעל החיים, בין מלאכה האסורה מדאורייתא ובין מלאכה האסורה מדרבנן. אולם שאר צורכי רפואה, שאין בהם מלאכה אסורה, אף שלצורך האדם אסרו לעשותם, משום גזירת שחיקת סממנים, מכל מקום לצורך רפואת בהמה התירו לעשותם (משנה ברורה סימן שלב סעיף קו, בשם חיי אדם הלכות שבת כלל נט סימן א, שעה"צ שם).

מקור דין זה במסכת שבת (נג:), שם פסקה הגמרא כרבי הושעיא, שמתיר לעשות צורכי רפואה בבהמה שאכלה כרשינין ומצטערת. וכתב הרא"ש (סוף סימן ג), שזהו משום שאין אדם בהול כל כך ברפואת בהמתו, שנחשוש שיבוא לידי שחיקת סממנים (שמירת שבת כהלכתה פרק כז סעיף נה). לכן לאדם שחולה במקצת, אסרו חכמים לעשות לו רפואה בשבת, משום החשש שמא יבוא לידי שחיקת סממנים, אך לבהמה שחולה במקצת, התירו חכמים לעשות פעולות מסוימות עברה.

גם כשהתירו לעשות לרפואת בהמתו פעולות מסוימות, יש שכתבו שלא התירו אלא מה שמפורש בדברי חז"ל, ואין לדמות מעצמנו דבר לדבר בזה, משום שכלל נקוט בדינו, שאין לדמות גזירות חכמים אלו לאלו (משנה ברורה סימן שה ס"ק ע, שו"ת חוות יאיר סימנים קצא, קסד; בית יוסף או"ח סימן שז בשם הרשב"א ועוד). מאידך יש שכתבו, שכן מדמים איסורי דרבנן זה לזה, מלבד במקום שנמצא טעם, ושכך היא דעת הרמב"ם בהלכות שבת פ"ו ה"ט (אגלי טל מלאכת טוחן אות יז הגהה ראשונה; שו"ת מהר"ם בריסק ח"ב סימן כא; ספר תהילה לדוד סימן שלא סק"ט; ספר לוית חן להגר"ע יוסף סימן שז).

על כל פנים ברור, שבנוגע לחילול שבת מדאורייתא, אסור לחללה לצורך רפואת בעל חי, משום שעל פי המבואר בגמרא (יומא פה:), רק פיקוח נפש של אדם מישראל דוחה שבת. ואף בנוגע לגוי, דנו להתיר עבורו איסור דרבנן משום איבה, ויש שדנו גם באיסורים חמורים יותר, או משום סכנה לישראל במקום אחר, שעכו"ם לא ירצו לרפאותם, או משום שזוהי מלאכה שאינה צריכה לגופה, ואסורה לרוב הפוסקים רק מדרבנן (עיין מהרי"ק סימן קלז, שו"ת חתם סופר יו"ד סימן קלא, חושן משפט סימן קצד, שו"ת דברי חיים או"ח סימן שכה), מכל מקום בנוגע לרפואת בעלי חיים, אין מקום להתיר איסורי תורה. אלא שלענין איסורי דרבנן יש לדון בדבר, הן מצד צער בעלי חיים, הן מצד הפסד ממון.

בנוגע לכלבים המופעלים על ידי יחידת 'עוקץ', יש מקום נרחב לדון אם להתיר גם איסורי תורה לצורך ריפויים, מאחר ויש לראות בכל כלב אמצעי לחימה ראשון במעלה, ששילובו בכח לוחם הפורץ לבית מחבלים, עשוי להציל חיי לוחמים. וכשם שמותר וחובה, להחזיר בשבת לכשירות מבצעית, אמצעי לחימה מיוחדים שיצאו מכלל פעולה, כדי להחזיק את הכח בכוננות מושלמת, גם כשהדבר כרוך באיסורי תורה, כגון לתקן כלי זין בשבת (עיין רמב"ם הלכות שבת פרק ב הלכה כד), כך יתכן שמותר לרפא כלב שחלה או שנפצע, על ידי פעולות האסורות מן התורה, כשאינן דרך אחרת לעשות זאת, משום שכלבים אלו מהווים כמעט תנאי בביצוע חלקם הגדול של המשימות.

לאור הנאמר לעיל יש לדון בשאלה זו בנקודות הבאות:

א. האם דין מוקצה שנאמר בבעלי חיים, תקף לגבי הכלבים לסוגיהם השונים המופעלים על ידי היחידה.

ב. האם כלב שחלה, או כלב שנפצע, במהלך תרגיל או פעולה צבאית, ויצא מכלל פעולה, הופך להיות מוקצה, כשברי כלים שאינם ראויים לשימוש. או שמא מאחר והוא עדיין כלב חי, אע"פ שנפצע וחדל מלתפקד, שונה דינו משברי כלים שעם שבירתם חדלו מלהיות כלי.

ג. אלו איסורים נדחים מחמת צער בעלי חיים, ואלו איסורים נדחים מחמת הפסד. נקודה זו של הפסד יש לבררה מצד שוויו הכספי של הכלב ועלות הכשרתו, וכן לאור העובדה שאי שילובו במסגרת כח הפורץ אל תוך בית מחבלים חמושים, מסכן מאוד את הלוחמים, ועשוי להביא לפגיעתם, וחוזר הדבר להיות פקוח נפש עבור הלוחמים.

ד. מכיון שהקשר הריגשי בין הלוחם לכלבו מפותח מאוד, והמגמה להצילו כשנפגע יוצרת בהלה אצל הלוחם, יש לברר אלו איסורים נדחים מחמת שאדם בהול על ממונו, וכשלא יתירו לו להציל את רכושו באיסור קל, יעבור להצלתו על איסור חמור מחמת בהלתו, או שיכנס משום כך למצב של דכאון נפשי.

ה. לאור הנקודה הנ"ל, יש לבחון האם ניתן להתיר, הבאת כלב שנהרג בקרב בשבת אל מקום שמור, כדי לאפשר קבורתו בשטח המוקצה לכך ביום ראשון [כפי שמקובל].

ו. מכיון שהגשת טיפול רפואי לכלב חולה או פגוע, אינה מתבצעת תמיד במקום שיש בו עירוב, יש לברר אם וכאשר התירו לטלטלו, התירו גם להוציאו מרשות לרשות, או להעבירו יותר מארבע אמות בכרמלית.

ז. במידה ורק הותר לטלטלו מחמת צער בעלי חיים או הפסד, אך לא הותרה הוצאתו והעברתו יותר מארבע אמות בכרמלית, השאלה היא אם יש היתר לעשות זאת בשינוי שלא כדרך הוצאה.

ח. הנקודה המרכזית בה יש לדון היא, דבר הסעת כלב או וטרינר בשבת, כדי להחזיר כלב לכשירות מבצעית במהירות האפשרית, דבר שכמובן כרוך מלבד הסעת הרכב, גם בתקשורת טלפונית או אלחוטית בשבת בין הלוחמים לוטרינר, או בינם לבין עצמם.

ב. דין מוקצה בכלבי היחידה

במסכת שבת (קכח:) מבואר, שהופכים בשבת סל לפני האפרוחים, כדי שיעלו וירדו, אבל אסור לטלטל את הסל בעוד האפרוחים עליו, משום איסור טלטול מוקצה. וכן תרנגולת שברחה, דוחים אותה בידיים עד שתיכנס למקומה, אבל אין מדדים אותה, כלומר שאין אווזים בגפיה כדי להכניסה למקומה, לפי שדרכה להגביה עצמה מן הארץ, ונמצא כאילו מטלטלה. וכן עגלים וסייחים, מותר לדדותם בשבת, כלומר לאווזים באווזניהם או בצואריהם כדי לסייע להם ללכת, משום שאין חשש שמא יגביהו עצמם ונמצא מטלטלים.

וכן מבואר בברייתא (שם), שאין עוקרים בהמה חיה ועוף, דהיינו שאין מגביהים אותם מן הארץ משום איסור טלטול מוקצה. ואף במקום שיש צער בעלי חיים לבהמה, לא התירו לטלטלה בידיים, כמו ששינונו (שם) בנוגע לבהמה שנפלה לאמת המים, שאם יכול לזונה באמת המים מה טוב, ואם אינו יכול לזונה שם, וקיים חשש שתמות אם ישאירנה שם עד מוצאי שבת, מביא כרים וכסתות ומניח תחתיה כדי שתעלה, אבל אינו מעלה בידיים משום איסור טלטול מוקצה, וכן נפסק ברמב"ם (הלכות שבת פרק כה הלכה כו) ובשו"ע (או"ח סימן שח סעיפים לט, מ).

בטעם הדבר שבעלי חיים הם מוקצה, כתבו הר"ן (שבת שם ד"ה ונמצא פסקו) והמגיד משנה (הלכות שבת הלכה כה פרק כה), משום שאינם ראויים. כלומר, מאחר שחז"ל אסרו

הרב אייל קרים
להשתמש בבעלי חיים בשבת, ממילא נחשבים כדבר שאין בו כל שימוש, ואינם ראויים לכלום, ונחשבים משום כך מוקצה. במשנה ברורה (סימן שח ס"ק קמו) כתב, שבעלי חיים הינם מוקצה מחמת גופו, כעצים ואבנים, שהם דברים שאינם מאכל אדם או בהמה, ולכן אסור לטלטלם אפילו לצורך גופם או מקומם. אלא שהתירו לדדותם, מה שנקרא "טלטול במקצת", משום צער בעלי חיים, והתירו לדחפם מאחור, מה שמכונה "דחיה", משום הפסד ממון או משום צער בעלי חיים. אבל הגבהתם מן הארץ לא הותרה משום איסור טלטול מוקצה, גם במקום הפסד או צער בעלי חיים, ויבואר להלן.

בשבת (מה:): נאמר שרבי יוחנן פוסק כרבי שמעון דלית ליה מוקצה, והקשו על כך ממה שאסר רבי יוחנן לטלטל קן של תרנגולת, משום שאינו עשוי לתשמיש האדם. ותירצו שמדובר בקן תרנגולת שיש בו אפרוח מת, ובה גם רבי שמעון מודה שהקן אסור בטלטול משום מוקצה. ואע"פ שאמר רבי שמעון, מחתכין את הנבילה לפני הכלבים, זהו דווקא בבהמה מסוכנת, אבל בבהמה בריאה לא, משום שלא היתה דעתו עליה מאתמול ליתתה לכלבים. ומשום שגם על האפרוח לא היתה דעתו מאתמול להשליכו לכלבים, נחשב מוקצה גם לרבי שמעון.

ממה שלא נקטה הגמרא שמדובר באפרוח חי, הוכיח הרב יוסף (מבעלי התוספות), שאפרוח חי אינו מוקצה, משום שראוי לשתק בו תינוק בוכה, ומכיון שיש בו היתר השתמשות, אינו נחשב מוקצה. אבל התוספות (שם ד"ה הכא), חלקו על דברי הרב יוסף, והוכיחו מהמשנה בשבת (קכח:): ומעוד מקומות בתלמוד שבעלי חיים נחשבים מוקצה. גם המרדכי (שם סימן שטז), כתב בשם רבינו שמשון להתיר, אך סיים שדבריו אינם עיקר. וכן נפסק בשו"ע הרב (סימן שח סעיף עח), שאפילו עוף שראוי לצחק בו תינוק כשבוכה, גם אסור בטלטול בשבת.

בשו"ת מהר"ח אור זרוע (סימן פא) נשאל, בנוגע לעופות המצפצפים בקול נאה בכלובם, אם ניתן לטלטלם בשבת, שמאחר ובני אדם נהנים בקולם אין הם מוקצים. המהר"ח או"ז (סימן פב) הביא את תשובת הרא"ש שכתב, ועל העופות לא מלאני ליבי להתיר וכו', ויש לאסור יותר בבעלי חיים [מכלים שמלאכתם לאיסור, שהותר לטלטלם לצורך גופם או מקומם], משום שאין משתמשים בבעלי חיים, ולא פלוג רבנן בבעלי חיים. ובארז האחרונים (ספר דעת תורה סימן שח אות לט), שאפילו אם ייחד את העופות ליהנות מהם בשבת, אין תורת כלי עליהם, משום שאינו משתמש בגוף הבהמה אלא רק נהנה מקול ומראה שלה.

על כך כתב הגר"ע יוסף בשו"ת יביע אומר (תאו"ח ח"ה סימן כו), שכיון שהרא"ש יפוסק מפורסם ומעמודי ההוראה בישראל, וגם מסתבר טעמו של הרא"ש, יש להחמיר במוקצה של בעלי חיים, החמור מכל מוקצה. והוסיף הגר"ע יוסף שאף בספר מנחת שבת (סימן פח ס"ק י), הביא בשם כמה פוסקים, שמקילין לטלטל בעלי חיים ביתיים, כגון עופות המצפצפים בקול נאה בכלוב, מכיון שבני אדם נהנים בקולם ואין הם מוקצה, אך מכל מקום סיים שלמעשה צריך להחמיר. לכן פסק הגר"ע יוסף לדינא, שגם חיות בית אין לטלטלם בשבת משום מוקצה (עיין 'שמירת שבת כהלכתה' ח"א פרק כז הערה צו).

למרות האמור לעיל נראה, שיש לחלק בין תקופת חז"ל לזמנינו. בזמנם השימוש שנעשה בבעלי חיים היה שימוש של אכילה או מלאכה. ומכיון שבשבת אותם בעלי חיים לא היו ראויים לכלום, נחשבו מוקצה, כפי שכתבו הר"ן והמגיד משנה הנ"ל. גם אותם עופות המצפצפים בקולם, עליהם דנו מהר"ח אור זרוע והרא"ש, לא היו בעלי חיים שבני אדם טלטלום, אלא שהו בכלובם וגרמו משם הנאת קול ומראה לבעליהם. ואף אם טלטלום לא נעשה הדבר תדיר. מכיון שכך היתה המציאות, הרי שבשבת היסח הדעת של הבעלים מאותם עופות היה מוחלט, משום שלא היו ראויים לכלום. ואף אם באורח חד פעמי

הרגיעו תינוק בוכה על ידי אפרוח, כדברי הרב יוסף מבעלי התוספות, מובנת בהחלט סברת הרא"ש שחז"ל ילא פלוגי בין בעל חי כזה או אחר. אבל בזמנינו שבני אדם מגדלים בביתם חיות מחמד, שאינם עומדים לאכילה או למלאכה, וכל השימוש בם נעשה על ידי הגבהתם ונשיאתם בידיים, וכל יעודם של חיות אלו כך הוא, הרי שהסברא "לא פלוגי" שנאמרה על ידי הרא"ש לאסור, יתכן שיש בה דווקא צד להתיר. שכן יש מקום רב לחלק, בין סוג בעל חיים שעומד רק לאכילה או למלאכה שאינו ראוי בשבת לכלום, לבין חיה ביתית שנועדה למשחק ושעשוע בלבד. ואף שלמעשה לא התירו רוב הפוסקים לטלטל גם חיה ביתית בשבת וקבעו שהיא מוקצה, מכל מקום בנוגע לכלב נחיה של עוור, כתב הגרשז"א (שמירת שבת כהלכתה פרק יח הערה סב), שאינו מוקצה, משום שעומד במיוחד לשימוש המחייב טלטול ולא לסתם שעשוע בעלמא, או לשתק בו תינוק בוכה שכתבו התוספות.

לאור זה ניתן לומר, שגם אם נחמיר ונחשיב חיה ביתית כמוקצה, כדברי רוב הפוסקים, כלבי היחידה שמלאכתם מלאכת פיקוח נפש, המצילה חיי אדם רבים בשבת כבחול, אינם נחשבים מוקצה ללוחמים, מכיון שעומדים להצלה מידי שבת בשבתו, וניתן לטלטלם גם על ידי נשיאתם בידיים כל שיש צורך בדבר. לזה ניתן לצרף כסניף, מה שכתב בשו"ת הלכות קטנות (סימן מה), שבעלי חיים נחשבים כלי, ומותר לטלטלם לצורך גופם או מקומם. והוכיח כן מדברי התוספות בבבא מציעא (מו: ד"ה פירי), ששור נקרא כלי, משום שכל שעושיין בו איזה דבר ומיוחד לכך נקרא כלי. ואע"פ שהתוספות כתבו כן רק לגבי שור שעומד לחרישה או למשא ולא בנוגע לשאר בהמה חיה ועוף, יתכן שיש לדמות בין שור לאותם כלבי תקיפה. אלא שיותר נראה לומר שהתוספות הגדירו שור ככלי, רק בנוגע לדיני קנינים, שלפעמים בעלי חיים נחשבים כלי לענין קנין חליפין וכדומה, אבל ביחס לדיני מוקצה בשבת אין תורת כלי עליהם. אף על פי כן ראוייה דעה זו להצטרף להנ"ל כסניף, ומה שהתירה המשנה בשבת (קכח:) רק לדדות עגלים וסייחים ולא לטלטלם, זהו משום שלא לצורך גופו ומקומו, אלא לצורך עצמו של איסור.

ג. דין מוקצה בכלב שחלה או נפצע

כלב תקיפה שחלה או נפצע קודם השבת, ובבין השמשות של כניסת השבת לא היה ראוי למלא את יעודו ככלב מבצעי, נחשב מוקצה לרוב הפוסקים שזכרו בסעיף הקודם. אולם כלב שנפצע או חלה בשבת וחדל מלתפקד, נראה שיש לדמות בינו לבין כלים שנשברו בשבת, שנפסק להלכה (באו"ח סימן שח ו), שאם אין עושים כלל מלאכה הם מוקצה. אבל כשעושים מלאכה, אפילו לא כעין מלאכתם אינם מוקצה. המג"א (שם ס"ק יד) כתב: "עייין סימן תצה דיש אומרים דנולד אסור בשבת". ובעקבות זה כתב (שם ס"ק טו), שלדעה שנולד אסור, בעיני מעין מלאכתם הראשונה, וכבר כתב הביה"ל (שם ד"ה ילשום מלאכה'), שהרבה אחרונים נחלקו עליו.

בפשטות, הסברת הענין להלכה הוא, כלשון הלבושי שרד שהביאו גם המשנה ברורה (שם ס"ק כח), שכיון שכלים שנשברו דומים לצרורות, שזה מוקצה מחמת גופו, אלא היות שבאו מכלי, והיו "מוכנין על גבי אביהן", לא בטל שם כלי מהם כל זמן שראויים לשום דבר. ולכאורה היסוד להגדיר שברים כאלו כמוקצה, למרות שבבין השמשות היו מוכנים, זהו מחמת גדר 'נולד', שדבר אחר עומד לפנינו. ויש לדון אם דווקא בנשבר, שאכן חל שינוי במציאות, שקודם היה כלי ועכשיו אינו כלי, אלא רק שבר כלי, אם את זה בדווקא שייך להגדיר כנולד, או שמא אף בפחות מזה, גם אם לא חל שום שינוי, אלא בגלל תקלות ומניעות שונות, אין הכלי משמש ליעודו וגם לא ליעוד אחר, כך שאינו עושה גם מעין מלאכה, די בזה לגדר 'נולד'.

הראשונים דנו כיצד מותר לטלטל דלתות כלים שנתפרקו, והרי לגבי שבירי כלים, צריך שיעשה לכל הפחות מעין מלאכה ותירצו כל אחד על פי דרכו. הב"ח והט"ז משמע שמבינים בעקבות התוספות [וכן גם בריטב"א] שהתרוצים הנ"ל הוצרכו למקרה שהכלים נתפרקו ביום חול. אבל כשנתפרקו בשבת, שורש ההיתר כי הם ראויים אגב אביהם, אלא שהזכירו שם גם את המשך דברי התוספות שביאר, שלעומת נשתברו, הרי נתפרקו בשבת אין זה גדר נולד. ולא ברור אם רצונם לומר שבנתפרקו שייכות הסברות שנאמרו לעיל, ולכן אין בעיה של נולד. או עצם העובדה שלא נשברו, אלא רק התפרקו, לפיכך אין זה גדר נולד, כפי שנראה לדייק קצת מלשון מהר"י אבוהב בפירושו לטור, ומלשון המשנה ברורה (סימן שח ס"ק לה), שבהקשר לנתפרקו בשבת, הזכירו רק את הנושא של "מוכנין אגב אביהם". ואולי זוהי התלבטות התהילה לדוד (סימן יא) שהזכיר בספר 'שלמי יהודה' על הלכות מוקצה (פרק ג הלכה ג), שהסתפק אם יש לחלק בין נשבר לנתפרק ונשאר בצ"ע.

גם במשנה ברורה (שם ס"ק נח), לגבי סנדל שנקרע הגדירו ככלי, מחמת שאפשר לתקנו למחר. ואף שבשלמי יהודה הנ"ל, רצה לבארו באוקימתא שגם עתה הוא ראוי קצת להליכה, ומה שציין המשנה ברורה שאפשר לתקנו למחר, זה רק כדי לבאר מדוע אינו זורקו, מכל מקום נראה שאין זה משמע בלשון המשנה ברורה, וחסר העיקר מן הספר, ודבריו לעני"ד מטים יותר לסברא הנ"ל שנשבר הוא בדווקא, שאכן יצירה אחרת לפנינו ולא בנקרע. שאף שכרגע אי אפשר לנעלו, מכל מקום עדיין לא פקע שם כלי ממנו, וגדרי סנדל שנקרע שיתוקן מחר, ולא סנדל שנשבר והפך לשבר כלי.

אמנם מדברי חלק מרבתינו האחרונים, נראה שהבינו לא כן, עיין 'שמירת שבת כהלכתה' (פכ"ח הכ"ד), גבי שעון שעמד מלכת, שמשוה אותו לשבירי כלים ע"פ מקורותיו. וכן הביא בספר 'שלמי יהודה' הנ"ל בשם הגרי"ש אלישיב שליט"א (עיין שם בהערה). אבל לאידך גיסא בספר 'שולחן שלמה' (סימן שח), הביא מספר 'מנחת שבת' בשם הגרש"ז אורבך, שנקט שלא כל כך פשוט לאסור השעון, ובסוף דבריו נטה יותר לאוסרו רק מגזירת שמא יכונן ולא מגדר מוקצה. כך שלהתיר רק על סמך זה, ודאי אי אפשר, מאחר שמצינו מפורשות לחלק מרבתינו האחרונים שלא סברו כן. מכל מקום לאידך גיסא נראה, שיש אחרונים שכן יסכימו לגדר זה, כך שנראה שסברא זו ראויה להצטרף. אלא אם כן נאמר, שבנוגע לכלים שייך גדר "נולד", מה שאין כן לגבי כלב, שלא שייך לומר "נולד", משום שהיה כלב ונשאר כלב, רק שקודם שרת ועתה אינו משרת.

ד. דחיית איסורי דרבנן מחמת צער בעלי חיים

במסכת שבת (קכח):

"אמר רב יהודה אמר רב, בהמה שנפלה לאמת המים, מביא כרים וכסתות ומניח תחתיה ואם עלתה עלתה. מיתיבי בהמה שנפלה לאמת המים, עושה לה פרנסה במקומה בשביל שלא תמות. פרנסה אין, כרים וכסתות לא. לא קשיא, הא דאפשר בפרנסה, הא דאי אפשר בפרנסה. אפשר בפרנסה אין, ואי לא מביא כרים וכסתות ומניח תחתיה. והא קא מבטל כלי מהיכנו, סבר מבטל כלי מהיכנו דרבנן, צער בעלי חיים דאורייתא, ואתי דאורייתא ודחי דרבנן".

מן הגמרא עולות מספר נקודות. ראשית, רק צער בעלי חיים שעשוי להביא למיתת הבהמה, יש בו כדי לדחות איסור דרבנן. כך מוכח מלשון הגמרא, עושה לה פרנסה במקומה שלא תמות. מדויק, שאם לא תמות אין לעבור על איסורים להצלת הבהמה. שנית, נראה מהגמרא שלא דווקא איסור ביטול כלי מהיכנו נדחה מטעם צער בעלי חיים, אלא גם איסורי דרבנן נוספים, כגון מוקצה, נדחים מטעם צער בעלי חיים. שכן מוכח

לשון הגמרא בסופה, אתי דאורייתא ודחי דרבנן. אלא שהיכן שכדי להציל את הבהמה, די בביטול כלי מהיכנו שהוא קל יותר, אין לעבור על איסור דרבנן חמור יותר. נקודה שלישית, יש לדון בפשט דברי הגמרא "ואם עלתה עלתה". אם הכוונה היא שאם עלתה על הכרים והכסתות וביטלה כלי מהיכנו – עלתה, ומותר משום צער בעלי חיים. או שהכוונה היא, שאם עלתה מאמת המים בעזרת הכרים והכסתות – עלתה. אבל אם לא הצליחה לעלות בעזרת הכרים והכסתות, אין לעבור להצלתה על איסור דרבנן חמור יותר, כגון להעלותה בידיים, משום מוקצה.

הרמב"ם (הלכות שבת פרק כה הלכה כו) כתב:

"בהמה שנפלה לבור או לאמת המים, אם יכול ליתן לה פרנסה במקומה, מפרנסין אותה עד מוצאי שבת. ואם לאו מביא כרים וכסתות ומניח תחתיה, ואם עלתה עלתה. אף על פי שמבטל כלי מהיכנו, שהרי משליכו לבור לתוך המים, מפני צער בעלי חיים לא גזרו, ואסור להעלותה בידו".

בפשט דברי הרמב"ם נחלקו המג"א (סימן שה ס"ק יא) והאליהו רבה (שם ס"ק יח), הביאם המשנה ברורה (בסימן שה ס"ק סח, סט, ע). לדעת המג"א, במצב שאי אפשר להעלות את הבהמה על ידי הנחת כרים וכסתות, אסור להעלותה בידיים, משום שאין לדמות גזירות חכמים זו לזו, ואם התירו ביטול כלי מהיכנו, אין זאת אומרת שגם התירו טלטול מוקצה. לפי זה נראה שהמג"א מפרש בדברי הרמב"ם, ואם עלתה ע"י כרים וכסתות, מה טוב, ואם לא הצליחה לעלות בעזרתם, אין לעבור על איסור חמור יותר להצלתה.

אבל האליהו רבא פסק, שאם אי אפשר להעלותה על ידי כרים וכסתות, מותר להעלותה בידיים, מכיון שגם טלטול מוקצה הוא איסור דרבנן, הנדחה מפני צער בעלי חיים, ומה שכתב הרמב"ם "ואסור להעלותה בידו", זהו דווקא כשיכול ע"י כרים וכסתות. לפי זה לשון הרמב"ם "ואם עלתה עלתה" יתפרש לדעת הא"ר, כהאופן השני שהזכרנו, שאם עלתה על הכרים והכסתות ובזה ביטלה כלי מהיכנו – עלתה, שמשום צער בעלי חיים התירו. מקור דברי הא"ר הוא משלטי הגיבורים (דף נא בדפי הרי"ף אות ג) שכתב שאם אי אפשר ע"י כרים וכסתות מותר להעלותה בידיים. שצער בעלי חיים איסורו מן התורה, והתירו איסור של דברי סופרים מפני איסור של תורה. עכ"ל. מדויק מלשונו, שלא רק ביטול כלי מהיכנו נדחה מפני איסור דאורייתא, אלא כל איסורי דרבנן.

ונראה ששלטי הגיבורים הבין בגמרא, שביטול הכלי מהיכנו נעשה על ידי דריכת ועליית הבהמה עליו, וביאר שאם עלתה וביטלה את הכרים מדין כלי – עלתה ואין איסור. ואם לא הצליחה להחלץ מאמת המים ע"י הכרים והכסתות, מותר לטלטלה גם בידיים. אבל מלשון הרמב"ם מבואר שאופן ביטול הכרים והכסתות, נעשה בעצם נתינתם למים, ולא מחמת דריסתם על ידי הבהמה, משום שכרגע בהיותם רטובים אינם ראויים לשימוש. משא"כ לדעת שלטיהגבורים, מאחר ויהיו ראויים לשימוש כשיתייבשו, אין בזה עדיין ביטול כלי מהיכנו (ועיין שו"ת מעשה חושב ח"ב עמוד קמג).

בשו"ת הר צבי (או"ח ח"א סימן רה ד"ה 'הנה') דן בנוגע לטלטול תרנגולת בשבת, בגלל צער בעלי חיים הנגרם לה על ידי חברותיה, והכריע, שלהלכה אפשר להקל להעלות את הבהמה בידיים משום צער בעלי חיים, ראשית משום שלדעת שלטי הגיבורים התירו לטלטל כל מוקצה משום צער בעלי חיים, גם בהמה שנפלה לאמת המים. שנית משום שלדעת הב"ח (סוף סימן שח) והאליהו רבא, גם הרמב"ם מסכים לשלטי הגיבורים, שאם אי אפשר להעלותה על ידי כרים וכסתות מותר להעלותה בידיים. סיבה שלישית משום

שלפי הבנת המג"א בדעת הרמב"ם, יש לומר שלא החמיר אלא בהעלאה, אבל בטלטול בעלמא, לדברי הכל יש להתיר משום צער בעלי חיים.

גם החיי אדם (כלל נט סעיף י), כתב להקל בזה משום צער בעלי חיים, אלא שהעיר שאם הבהמה נמצאת בכרמלית, וכל שכן ברשות הרבים, שיש שם גם איסור הוצאה, אסור להוציאה בידיים. ובנידוננו, בין שהכלב נפגע בתוך המבנה בין שנפגע חוצה לו, הרי כרוך הדבר לא רק בטלטול מוקצה, אלא גם בהוצאתו מרשות היחיד לכרמלית ובהכנסתו מכרמלית לרשות היחיד [רכב הפינוי, או המחנה אליו שב הכח בסיום הלחימה], וכן בהעברתו ארבע אמות בכרמלית.

להלכה נראה, שממה שהמשנה ברורה (סימן שה ס"ק ע), הביא את דעת המג"א האוסר להעלות את הבהמה בידיים, בראשונה, ורק לאחר מכן ציין את דעת האליהו רבא המתיר זאת, נראה שדעתו נוטה לפסוק כהאליהו רבא ולא כהמגן אברהם. דהיינו שצער בעלי חיים בלבד, מתיר טלטול הבהמה, היכן שלא ניתן לעשות זאת על ידי איסור דרבנן קל כביטול כלי מהיכנו.

אבל הערוך השולחן (או"ח סימן שה סעיף יט), פסק כהמגן אברהם, שגם אם לא ניתן להעלות את הבהמה על ידי ביטול כלי מהיכנו, אסור להעלותה בידיים. וכן פסק שו"ע"ר (סימן שה סעיף כו), שצער בעלי חיים בלבד אינו מתיר טלטול מוקצה, ורק אם יהא גם הפסד מרובה, יש להקל להעלותה בידיים, היכן שלא ניתן לפרנסה במקומה עד צאת השבת, וגם לא להעלותה על ידי כרים וכסתות. אלא שכבר נתבאר שדעת ה"הר צבי" (שם), להתיר טלטול תרנגולת בשבת, מחמת צער בעלי חיים הנגרם לה על ידי חברותיה, והרי אין בהפסד תרנגולת אחת הפסד מרובה.

ראיה לכך שהמשנה ברורה סובר, שדי בטעם של צער בעלי חיים להתיר טלטול מוקצה, ואין צורך גם בטעם של הפסד מרובה, יש להביא ממה שפסק (בסימן שה ס"ק סה, ובביאור"ל שם ד"ה 'מכניסי' וד"ה 'ומטעים'), שמשום צער בעלי חיים, התירו לפרוק בשבת משא שעל גבי הבהמה, אפילו שהוא מוקצה. ואף שלא הותר לפרוק את המשא בידיים משום מוקצה, זהו משום שניתן לפרוקו שלא בידיים, כגון על ידי הכנסת ראשו תחת המשא וסילוקו לצד אחר כדי שיפול מעצמו. אבל אם המשא דבר שביר, הותר לפרוקו גם בידיים משום צער הבהמה.

כדעת המשנה ברורה פסק גם החזון איש (או"ח סימן נב ס"ק טז), בנוגע לעוף שברשותו שיצא מכלובו אל תוך ביתו, ורוצה להחזירו לכלובו, והוא מקום צער בעלי חיים והפסד, כגון שקיים חשש שהעוף יפגע מחפצים שבבית. שמכיון שהאיסור לצוד עוף שברשותו אינו אלא מדרבנן ויש דעות בזה, ולשו"ע מותר, יש להקל במקום של צעב"ח וחשש הפסד. והוסיף החזון איש, "וכן יש להקל איסור מוקצה בשביל צעב"ח והפסד", עכ"ל. והרה"ג בנימין זילבר שליט"א, ביאר בספרו 'ברית עולם' (עמ' 84 סעיף ו) שכוונת דברי החזון איש היא, או צער בעלי חיים או הפסד, ואין צריך שניהם יחד.¹

ה. ראיות נוספות לדחיית איסור טלטול מוקצה מחמת צער בעלי חיים

ראיה ראשונה - במסכת ביצה (לז.), נחלקו רבי אליעזר ורבי יהושע, בנוגע לבהמה ובנה שנפלו לבור. לדעת רבי אליעזר מעלה ביום טוב את הבהמה הראשונה על מנת לשוחטה, ולשניה נותן מזונות בבור עד מוצאי יום טוב, משום האיסור לשחוט אותה ואת בנו ביום אחד. ולדעת רבי יהושע, לאחר שמעלה מן הבור את הבהמה הראשונה על מנת לשוחטה, ואינו שוחטה, חוזר ומערים ומעלה את הבהמה השניה, ושוחט איזה מהם שירצה.

¹ וזהו שלא כמו שכתב בספרו 'אז נדברו' ח"א סימן עט עמוד קסא מלאכת צד.

ובירושלמי (ביצה פ"ג ה"ד) מבואר, שלאחר שהעלה את השניה, אינו חייב לשחוט אף אחת.

אומנם מקצת אחרונים פירשו, שהאיסור להעלות את השני לרבי אליעזר, הוא משום טירחא יתירה (עיין מנחת ביכורים על התוספתא ביצה פ"ג), ואם כן אין ראייה שהותר לטלטל מוקצה ביום טוב משום צער בעלי חיים או משום הפסד מרובה. אולם בקרבן העדה על הירושלמי (שם, ובפסחים פ"ג ה"ג), ובפירוש חסדי דוד על התוספתא (ביצה פ"ג) מבואר, שהאיסור להעלות את השני מן הבור, הוא משום מוקצה. למעשה מצינו שנחלקו הראשונים בשאלה, מדוע הותר לפי רבי יהושע להעלות את השני. הרמב"ם (פ"ב מהלכות שביית יום טוב ה"ד), נימק זאת משום צער בעלי חיים, ואילו הרשב"א (ביעבודת הקודש) שער ב פרק ב) כתב, שהטעם הוא כדי לחוס על נכסיהן של ישראל.

לפיכך ניתן לומר שהרשב"א פוסק כהירושלמי, שאחר שהעלה את השני, אינו חייב לשחוט אף אחד מהם. בעוד שהרמב"ם פוסק כהבבלי, וצריך לשחוט אחד מהם, והערמה שהתירו לו, היא רק כדי להעלות את השני מן הבור, ומטעם צער בעלי חיים. מלשון השו"ע (או"ח סימן תצח סעיף ו), "רצה שוחט זה, רצה שוחט זה", מוכח שעל כל פנים חייב לשחוט אחד מהם, וכהבבלי, וכן פסק המגן אברהם. אלא שהמשנה ברורה (שם ס"ק נ, נח), לאחר שנימק את ההיתר להעלות את השני משום צער בעלי חיים כהרמב"ם, ומשום הפסד כהרשב"א, כתב שהפוסקים ציינו לירושלמי, שאם רצה שלא לשחוט כלל רשאי, משום שהוצאת הבהמה היתה בהיתר, אלא שסיים שראוי לחוש ולהחמיר לשחוט אחד מהם, כדי שלא יהיה ניכר הערמה. נמצא שצער בעלי חיים לחוד, והפסד ממון לחוד, יש בם כדי להתיר לטלטל הבהמה ביום טוב מן הבור.

ואף שמשלשון המשנה ברורה ניתן להבין, שכדי לטלטל את השני מן הבור לא די בנימוק של צער בעלי חיים לחוד, אלא דרוש גם הטעם של הפסד ממון, וכן לכאורה מוכח מלשון הערוך השולחן (סימן תצח, יט) שכתב, "דאע"ג דהוי הערמה התירו משום צער בעלי חיים והפסד". מכל מקום בנוגע להצלת כלב שנפצע בקרב, באופן שפציעתו עלולה להביא למיתתו אם לא יטופל, יש בזה משום צער בעלי חיים וגם הפסד מרובה. ואף שניתן לטעון שלגבי המערכת הצבאית אין באובדן כלב משום הפסד ממון, יש לומר שההפסד אינו רק בטוי לשווי הכספי ועלות הכשרתו של הכלב, אלא גם לכך, שחסרונו עלול לגרום למותם או אפילו רק לפציעתם של לוחמים בקרב.

ראיה שניה - בשו"ע (או"ח סימן שלב, א) נפסק, שאסור לילד בהמה בשבת. באיסור לילדה, כלומר למשוך הוולד מן הרחם, נחלקו הראשונים אם הוא מהתורה או מדרבנן. שיטת רש"י (שבת קכח: ד"ה 'אין מילדין') והתוספות (ע"ז כו. ד"ה 'סברי') היא, שהאיסור הינו מדרבנן, משום טירחא יתירה. שמשעה שהוולד נעקר לצאת, או משעה שכלו לו חודשיו, אין האיסור לילד את הבהמה מן התורה. אולם לרשב"א (שם) האיסור הוא מן התורה. הרשב"א הוכיח זאת משאלת הגמ', שלאחר שבמשנה נאמר שמילדים את האשה בשבת, וקורין לה חכמה ממקום למקום, שאלה הגמרא מה הצורך לכתוב גם שמחללים עליה את השבת. על כורחנו שאם האיסור לילד את הבהמה בשבת הינו מדרבנן, כרש"י ותוספות, הרי המשנה מחדשת שגם באיסורי דאורייתא מותר לחלל את השבת, ואין מקום לקושיית הגמרא. אולם אם יילוד הבהמה אסור מן התורה, מובנת תמיהת הגמרא, מה מחדשת המשנה באומרה "ומחללין עליה את השבת".

ולפי הרשב"א אי אפשר לומר שקושיית הגמרא היא, משום שכבר נאמר במשנה שקוראים למיילדת שתבוא, משום שאיסור תחומין מדרבנן, ויש מקום לחדש שמחללים עליה את השבת גם באיסורי תורה. מכח זה מוכיח הרשב"א, שהאיסור לילד בשבת את הבהמה הוא מן התורה, והסכים עמו הריטב"א, והסביר שהמילד נחשב כמתקן וחייב משום מכה

בפטיש. להלכה נפסק בשו"ע (שם) כרש"י ותוספות, שלא רק שאסור לילד את הבהמה בשבת משום טרחא יתירה, אלא גם אסור לסעדה דהיינו לאחוז הוולד שלא יפול לארץ, או ליתן לו דד לתוך פיו וכן שאר צרכי הלידה.

אולם הביה"ל (סימן שלב ד"ה 'אין') כתב, שאם הבהמה מבכרת, ויש לחוש שמא תמות, מסתפק הפרי מגדים אם מותר לילדה, והביה"ל הכריע שעל ידי גוי מותר, ומשמע שצער בעלי חיים אינו דוחה איסור מוקצה. אבל החזון איש (סימן נט ס"ק ה), כתב להקל לילדה גם על ידי ישראל, משום שלרש"י תוספות והרמב"ם מדובר באיסור דרבנן. וכן נכתב בפסקי חזו"א בספר 'מנוחה נכונה' (עמוד עה) וז"ל, אסור להרביע בהמה בשבת, כמו כן אסור לילד בהמה בשבת. ואסור אף לסעד ולתמוך בוולד היוצא ממעי אמו. אכן אם יש סכנת מיתה לבהמה או לוולד, והוולד כבר ניתק לצאת, מותר לילדה, כלומר למשוך את הוולד או לסעדו על ידי גוי. ואם אי אפשר להשיג גוי, מותר כל זה אף בישראל.

ו. דחיית איסור דרבנן מחמת הפסד סתם

במשנה במסכת שבת (קנג). מבואר, שמי שנמצא בדרך כשנכנסה השבת, נותן כיס עם כסף לנכרי, ואם אין עמו נכרי מניחו על החמור. וכאשר מגיע לחצר החיצונה של העיר, שהוא מקום המשתמר, פורק מעל החמור כלים שאינם מוקצה, ואת כלי המוקצה שבשקיו, פורק על ידי התרת החבלים, כך שהשקים נופלים מאליהם. בהמשך הגמרא (קנד:) אומר רב הונא, שאם הכלים שבירים, מניח תחתם כרים וכסתות, ומתיר את החבלים, והשקים נופלים על הכרים והכסתות. ואם הכלים שהם מוקצה קטנים, כגון כלי הקזת דם, שהם מוקצה מחמת איסור או מיאוס, אין בפריקתם על גבי הכרים משום ביטול כלי מהיכנו, היות ויכול להוציא את הכרים מתחת לכלים קטנים אלו ולהשתמש בהם בשבת, והתירו לפרוק באופן זה משום הפסד.

אך כלים שבירים גדולים שהם מוקצה, ואין בשבירתם אלא הפסד מועט, ופריקתם על הכרים כרוכה בביטול כלי מהיכנו משום כובדם, שהרי בשבת לא יוכל להשתמש בכרים, בזה לא התירו לבטל כלי מהיכנו, אף על פי שהכלים ישברו בפריקתם על גבי הקרקע. אולם בכלים שבירים גדולים שהם מוקצה, שבשבירתם יש הפסד מרובה לבעלים, היות ואי אפשר להניח תחתם כרים וכסתות, משום שבזה מבטל כלי מהיכנו, פורקם בנחת מעל הבהמה באופן שלא ישברו, ואינו רשאי להשאירם על הבהמה בשבת משום צער בעלי חיים.

עוד מבואר בגמרא (שם), שלרבי שמעון בר יוחאי, פורק בשבת תבואה שעל גב הבהמה משום צער בעלי חיים, אלא שעושה זאת בשינוי, על ידי שמניח ראשו תחת התבואה, ומסלקה לצד אחר עד שנופלת מאליה. הרי שמשום צער בעלי חיים, התירו לפרוק משא שעל גב הבהמה אף שהוא מוקצה, אלא שלא רצו להתיר לטלטלו בידיים, משום שאפשר לסלקו שלא בידיים כנ"ל (עיין שו"ע או"ח סימן שה סעיף יח ובמשנה ברורה שם ס"ק סה), ומותר לעשות כן אפילו למי שסובר שטלטול בגוף נחשב טלטול, משום צער בעלי חיים (ביה"ל שם ד"ה מכניס). אומנם אם המשא שעל הבהמה עשוי להשבר אם יפילנו, התירו לפרוקו גם בידיים משום צער הבהמה (ביאוה"ל שם ד"ה 'מטעם').

מה שנאמר בנוגע לכלים גדולים שהם מוקצה, שאם בנפילתם לקרקע יגרם הפסד מרובה לבעלים, שפורקן בנחת, אין הכוונה שמטלטלם בידיים, אלא הכוונה לטלטול במקצת. ולכן היכן שניתן לפרוק את המשא על ידי טלטול במקצת, לא התירו לטלטול גמור, ועל דרך זה פירש החזו"א (סימן מח ס"ק ז) את דברי המגן אברהם [שהרי טלטול גמור של מוקצה לא התירו לשיטת המג"א (סימן שה ס"ק יא), בבהמה שנפלה לאמת המים]. לכן כאשר על הבהמה מונח משא גדול של כלים מוקצים שבירים, ואין ביכולתו לפרוקן בנחת,

מדברי הגר"א משמע, שבמצב כזה יכול להניח תחת המשא כרים וכסתות, אף שמבטל כלי מהיכנו, משום שלהשאירו על הבהמה אסור מטעם צער בעלי חיים. אומנם לדעת הרמב"ן והרשב"א (בחידושיהם), אסור להניח תחת הבהמה כרים וכסתות, והפתרון היחיד הוא להתיר את החבלים, כך שהשקים יפלו אע"פ שהכלים ישברו. ומה שלא התירו במצב כזה, לפרוק את המוקצה מעל הבהמה על ידי טלטול גמור, כפי שמבואר בסימן שה, זהו משום שמצד צער בעלי חיים, די לבהמה בהתרת החבלים ונפילת המשא, בעוד שמחמת הפסד ממון בלבד לא הותר טלטול מוקצה בידיים.

ז. דחיית איסור מוקצה מחמת הפסד פתאומי

מה שנתבאר בסעיף הקודם, שלא הותר חילול שבת למניעת הפסד ממון, זהו דווקא במצב, שאם לא נתיר איסור קל, לא קיים חשש סביר שאדם יעבור על איסור חמור יותר להצלת ממון. אבל כשיש מקום להניח, שאם לא נתיר לו לעבור על איסור קל להצלת ממון בשבת, יעבור איסור חמור להצלתו, נראה שיש מקום לדון להתיר לו לעבור על האיסור הקל, כדי למנוע ממנו איסור חמור יותר. שכן שנינו משנה מפורשת במסכת שבת (קנג.), מי שהחשיך בדרך, נותן כיסו לנכרי, ואם אין עמו נכרי מניחו על החמור וכו'. בגמרא (שם) מבואר, שטעם ההיתר לטלטל מעותיו בשבת על ידי נכרי או על החמור, הוא משום שאין אדם מעמיד עצמו על ממון, ואם לא נתיר לו לטלטל מעותיו באופנים הללו, יטלטלם בעצמו ויעבירם ארבע אמות ברשות הרבים שהוא איסור תורה. אך כשאין עמו נכרי וחמור, חרש, שוטה, וקטן, התירו לו לטלטל בעצמו את מעותיו, פחות מארבע אמות שאיסורו מדרבנן.

וזה לשון הרמב"ם (הלכות שבת פרק ו הלכה כב):

"מי שהיה בא בדרך וקדש עליו היום, והיו עמו מעות, נותן כיסו לנכרי להוליכו לו וכו' מפני שאדם בהול על ממון, ואי אפשר שישליכנו. ואם לא תתיר לו דבר זה, שאין איסורו אלא מדברי סופרים, יבוא להביאו בידו ועובר על מלאכה של תורה".

הוסיף הרמב"ם (שם פרק כ הלכה ז), שאפילו מציאה שבאה לידו מהלך בה פחות פחות מארבע אמות. אבל קודם שתבוא לידו אם יכול להחשיך עליה מחשיך, ואם לאו מוליכה פחות פחות מארבע אמות. עכ"ל. וכן פסק השו"ע (או"ח סימן רסו סעיפים א, ז, ח), שאם אין עמו אחד מכל אלו הנזכרים, יטלטלנו פחות פחות מארבע אמות, הן בנוגע למעותיו, הן בנוגע למציאה שבאה לידו. הרי שבמקום שקיים חשש סביר, שאם לא נתיר איסור קל יחסית, כטלטול מוקצה והעברה פחות פחות מארבע אמות, שאיסורם מדרבנן, יעבור האדם מתוך בהילותו איסור מן התורה להצלת ממון, יש להתיר האיסור הקל למניעת הפסד.

אלא שעל הרמב"ם שהתיר טלטול מוקצה במקום הפסד, ואף שאינו אלא מניעת רווח בלבד, כבמציאה, יש להקשות מדוע אסר לפי פירוש המג"א, להעלות בשבת בהמה שנפלה לאמת המים, אף ששם בנוסף להפסד ממון, יש גם צער בעלי חיים שהוא מן התורה, וגם לפי פירוש האליהו רבא, התיר הרמב"ם להעלות את הבהמה, רק משום צער בעלי חיים, אך לא משום הפסד בלבד. ואף אם נסביר, שבמציאה מבוסס ההיתר על כך שיש הפסד ממון ובנוסף לזה האדם בהול [אף שאינו בהול כל כך], עדיין יקשה מדוע אין הוא בהול כשנפלה בהמתו לאמת המים. בשו"ת מעשה חושב (ח"ב סימן ט), רצה ליישב קושי זה, על פי מה שכתב בשו"ת מהר"ם שיק (או"ח סימן קנה), לחלק בין דינו של בעל התרומה, שהתיר לטלטל מעות במקום דליקה וליסטים, משום שכל ממוןו בסכנת הפסד, לבין אווז שנתקע לו עצם בגרונו, ששם לא התירו לטלטלו משום הפסד, מכיון שלא כל ממוןו

בסכנה. אבל הקשה על כך מדינו של המרדכי (סוף פרק 'במה בהמה'), שהתיר להקזיז דם, לבהמה שאחזה דם בשבת, על ידי נכרי, כדי שלא תמות, שמוכח מדבריו שדנים דין בהול, גם כשמדובר בבהמה אחת ולא בהפסד כל רכוש, וסיים שדברי המהר"ם שיק צריכים עיון.

הר"ן (בדף סו בדפי הרי"ף), הביא את שיטת בעל התרומה (סימן רכו), שהתיר למתיירא מליסטים, לטלטל מעותיו בשבת ולהחביאם, והוכיח כן מהגמרא בענין מי שהחשיך בדרך, שהותר איסור טלטול מוקצה בשבת למניעת הפסד ממון. לאור זה עולה ששכנים הנמצאים בבית הסמוך לבית שבו דליקה, שנתבאר בראשונים (תוד"ה 'כל שבת' קטו. ובשאר הראשונים מלבד רמב"ן), שיכולים להציל מפני הדליקה כל מה שרוצים, ולא רק מזון שלש סעודות, יכולים להציל גם כסף ושאר דברים מוקצים, וזה שאסרו בבית שהדליקה בו, להציל אפילו דברים המותרים, הוא מחשש שמא יכבה, אבל בבתים הסמוכים שלא חששו שיבוא לכבות, מותר להציל גם דברים שהם מוקצה. ואף שנאמר בגמרא (שבת קטז:), שמוותר להציל מן הדליקה, תיק ספר תורה עם הספר תורה, אע"פ שיש בתיק מעות, ומדויק שללא שישנו הספר תורה אסור להציל תיק וכל שכן מעות, זהו דווקא לחצר שאינה מעורבת, וכל שכן לכרמלית. אבל כשמציל לחצר המעורבת, מציל כמה שרוצה כולל חפצים שהם מוקצה. אם כן שיטת בעל התרומה היא, שחז"ל לא גזרו איסור טלטול מוקצה במקום הפסד.

אבל הרמב"ן חולק על בעל התרומה וסובר, שההיתר להציל ממון בשבת, כשקיימת הסברה "אין אדם מעמיד עצמו על ממונו", אינו היתר גורף. שכן רק למי שהחשיך בדרך, ואוחז ממונו בידו, ומשום כך אינו יכול לכופ את יצרו ולזרוק ממונו ולאבדו, לו בלבד הותר טלטול מעותיו פחות פחות מארבע אמות. אבל בדליקה שממונו נפסד מאליו, ויכול להעמיד עצמו על ממונו, מציל רק מה שצריך לאותה שבת ואסור לו להציל דברים מוקצים.

גם הטור חולק על ספר התרומה וסובר, שהטעם שהתירו במי שהחשיך לו בדרך, לטלטל המעות פחות פחות מארבע אמות, זהו כדי שלא יבוא לאיסור תורה בטלטול ארבע אמות ברשות הרבים. אבל בליסטים שאין חשש כזה, משום שמתירא להוציאם מפניהם. ועוד שאפילו יוציאם, לא יעבור על איסור תורה, שאין לנו רשות הרבים, אסור לטלטל דברים מוקצים. וכן בדליקה למי שנמצא בבתים הסמוכים לבית שבו הדליקה, מכיון שאין חשש שיכבה, לא הותר טלטול מוקצה.²

גם הרשב"א (בחיידושיו), חולק על ספר התרומה, ומפרש שהטעם שהתירו למי שהחשיך בדרך לטלטל מוקצה, הוא כדי שלא יבוא לידי איסור תורה, טעם ששייך למי שנמצא ברשות הרבים, ויכול לטלטל מעותיו, יותר מארבע אמות. נמצא שבניגוד לרמב"ן, יש להתיר טלטול מוקצה לא רק למי שכבר אוחז ממונו בידו. אך מאידך אין להתיר לטלטל המוקצה בכרמלית, משום שאין הגיון להתיר איסור דרבנן אחד למניעת איסור דרבנן אחר. ולדעת הר"ן אין הבדל בין סוגי הסכנה, אלא תמיד קיים חשש שיבוא לידי איסור תורה. רק שלדעתו החילוק הוא בין מצב שבו אדם בהול מאוד, והשעה דחוקה לו, כגון בדליקה וליסטים, שעדיף לאסור עליו הכל כדי שלא יעבור על איסור חמור. לבין מצב שאדם אינו בהול כל כך, כגון מי שהחשיך לו בדרך, שיוכל לנהוג לפי סולם עדיפויות כגון זה המבואר במשנה ובגמרא ריש פרק מי שהחשיך.

² בנוסף לזה, הרי כיבוי אסור לדעת הטור מדרבנן היות שפסק כרבי שמעון במלאכה שאינה צריכה לגופה.

להלכה נפסק בשו"ע (או"ח סימן רסו סעיף ב) בשם "יש אומרים", שהיא דעת ספר 'התרומה', שאם פרצה דליקה בבית מותר להוציא מהבית, במקום שיש עירוב, מעות ושאר חפצים שהם מוקצים. וכן לענין גזלנים, התיירו לטלטל מוקצה מפניהם, כדי שלא יבוא להוציאם דרך רשות הרבים. אבל בשו"ע מובאת דעה נוספת בשם "יש אוסרים", שהיא דעת הטור (או"ח סימן שלד) והמגיד משנה (פ"ו מהלכות שבת) בשם הרמב"ן והרשב"א. והיות שהשו"ע הביא את המחלוקת הנ"ל, בלשון יש מתירים ויש אוסרים, ולפי כללי הפסיקה הלכה כיש בתרא, נמצא שהשו"ע, אוסר טלטול מוקצה במקום הפסד. אבל גדולי האחרונים הסכימו לפסק בעל התרומה, ומהם הב"ח, המג"א (סימן שלד סעיף קג) האליהו רבא (שם סעיף קב) והתוספת שבת (שם סעיף קז). נראה שסברתם היא, שמלבד החשש להוצאה לרשות הרבים, קיימים חששות נוספים לאיסורי דאורייתא, שהרי יכול לחפור בקרקע וכיוצ"ב, כדי להצניע את המעות מפני הליסטים. לכן יש לסמוך על האחרונים הנ"ל בשעת הדחק, להתיר טלטול מוקצה מפני הפסד, היכן שאדם בהול וקיים חשש שאם לא נתיר לו, יעבור על איסור תורה.

מה שנתבאר שבבית שבו הדליקה, אסור להציל דברים מוקצים, גם לדעת ספר התרומה (עיין משנה ברורה סימן שלד סעיף קה), ה"ט"ז חולק על כך ומתיר גם בבית שבו הדליקה, משום שמעות ודברים חשובים, אם לא נתיר לו לטלטלם כדי להצניעם יבוא לכבות. ואף שאין להורות כן לכתחילה, אין למחות ביד המיקל (ביאורו"ל שם ד"ה ויש מתירים, שעה"צ אות ג).

ולשיטת ספר התרומה, המתיר להציל ולטלטל מוקצה מחמת הפסד, נחלקו הראשונים להיכן מותר לטלטלו. המהרי"ל בשם מהר"ש סובר, שמותר להוציאו גם מחוץ לעירוב, ומשמע שאין לחוש לדבריו לאיסור כרמלית (עיין משנה ברורה שם ס"ק ו). אולם הביה"ל (שם ד"ה במקום) כתב, שמהראשונים משמע שרק לחצר המעורבת מותר. אך בסימן שא סעיף לג, כתבו האחרונים, שאם נושא את המוקצה בשינוי, שלא כדרך הוצאה, כגון בין בגדו לבשרו, מותר להוציאו גם מחוץ לעירוב, אך להוציאו כדרך הוצאה אסור. אבל גם לשיטת בעל התרומה, כל שהתירו לטלטל מוקצה, זהו דווקא מפני הדליקה או מפני ליסטים, משום שאדם בהול מאוד ויכול להכשל באיסור תורה. אולם כשירדו גשמים על סחורה שהיא מוקצה, אסור לכל הדעות לעשות דבר להצלת הסחורה על ידי ישראל, משום שאינו בהול כל כך, עד שנחוש שיבוא לידי איסור תורה (עיין משנה ברורה שם סעיף קז).

ח. דחיית איסורי דרבנן מחמת הפסד כשאדם "בהול"

נקודה זו, שמחמת שאדם בהול ועלול לבוא לידי איסור תורה, אם לא נתיר לו להציל את ממונו על ידי איסור דרבנן, מתבררת יותר בסוגיא בבכורות (לג:) ובברייתא במסכת שבת (נג:). במשנה בבכורות (לג:) נחלקו רבי יהודה וחכמים, בנוגע לבהמה שהיא בכור שנתמלא גופה דם, והצלתה כרוכה בהקזת דם מגופה. על פי המבואר בפסחים (יא.), אוסר רבי יהודה להקיז דם ממנה, משום שאדם בהול על ממונו, ואם נתיר לו להקיז מבהמתו דם במקום שאינו עושה אותה בעלת מום, יבוא להקיז גם במקום שעושה אותה בעלת מום. אבל חכמים המתירים להקיז ממנה דם, ממקום שאינו עושה אותה בעלת מום, סוברים, שאם לא נתיר זאת, אזי מחמת שבהול על ממונו, יקיז דם ממקום שעושה אותה בעלת מום. לאור זה נראה, שלרבי יהודה נדחה צער בעלי חיים דאורייתא מפני איסור דרבנן, ולחכמים יתכן להסביר זאת באחד משני אופנים: או שמצב 'בהול' הוא שמתיר איסור דרבנן, או שצער בעלי חיים מתיר איסור דרבנן, ומה שאמרו חכמים שמתוך בהילותו יבוא לעבור על איסור תורה, זהו רק כדי לדחות את דברי רבי יהודה.

בשבת (נג:): מבואר, שבהמה שאחזה דם בשבת, מותר להעמידה במים כדי לרפאותה, ואין לחוש לפי רבי אושעיא לגזירת שחיקת סממנין. אבל אם קיימת אפשרות שאם לא יקיצו דם לבהמה תמות, פסק המרדכי (סוף פרק במה בהמה סימן שמ), שמקיצים לה דם על ידי נכרי. המרדכי הוכיח זאת ממה שהתירו איסור דרבנן בבכור שאחזו דם כנ"ל. דינו של המרדכי נפסק בשו"ע (או"ח סימן שלב סעיף ד), והוסבר על ידי האחרונים (ט"ז שם סעיף קג ומג"א שם סעיף קג), שמכיון שאדם בהול על ממונו, אם לא נתיר לו להקיצו דם מהבהמה על ידי נכרי, יבוא להקיצו דם בעצמו ויעבור על איסור תורה. נמצא שהמציאות של אדם בהול, היא שמתירה איסור דרבנן ודווקא כשקיים חשש שהבהמה תמות, שאז גדל החשש שיעשה להצלתה מלאכות האסורות מן התורה. אבל כשאין האדם ירא שבהמתו תמות, אסור.

על כך הקשה החיי אדם (כלל נט סעיף א בסופו, ובנשמת אדם סעיף קא), שמדברי המרדכי, השו"ע והמג"א יוצא, שכאשר הבהמה רק חולה ובגדר מצטערת, אסור להקיצו לה דם על ידי נכרי, דבר שעומד בסתירה, להיתר החליבה בשבת על ידי נכרי משום צער בלבד, כמבואר בשו"ע (או"ח סימן שה). נוסף על כך קשה, מדוע גם כשהבהמה יכולה למות, לא די בטעם של צער בעלי חיים כדי לדחות איסור דרבנן, ויש צורך גם בטעם שאדם בהול על ממונו. אכן המשנה ברורה (שם סעיף קט) כתב, וזה לשונו:

"ועיין בחיי אדם, דאפילו אם היא רק חולה בעלמא, גם כן מותר על ידי נכרי כדי לרפאותה משום צער בעלי חיים. אבל להקיצו דם לסוס כדי שיאכל יותר בודאי אסור".

משמע שהמשנה ברורה פוסק לדינא כהחיי אדם, להקל גם כשלא נשקפת לבהמה סכנת מיתה.

בשו"ת מעשה חושב (ח"ב סימן ט) עמד בקושיא זו ותירץ, שעל השו"ע לא יקשה, משום שניתן לומר, שהקזה כרוכה בצער גדול לבהמה, ואף בסכנה לחייה (עיין שבת קכט.). ואולי יש בזה יותר צער לבהמה מאשר עצם המחלה. אם כן אין חובה מצד צער בעלי חיים, לצער את הבהמה כדי להצילה ממיתה, משום שאין שום דין להציל חיי בהמה, אלא רק להסיר ממנה צער, וכאן שהוצאתה מצער כרוכה בצער גדול יותר עבורה, אין לזה שום היתר מדין צער בעלי חיים, וכל ההיתר מדין בהול בלבד. משא"כ בנוגע לחליבה שם ההיתר משום צער בעלי חיים, מכיון שעצם החליבה אינה כרוכה בגרימת צער לבהמה. אמנם גם כאשר צער ההקזה קטן, אעפ"כ יש לומר, שהתורה לא חיבה לצער בעל חי בצער קטן או בצער לזמן מועט, כדי להוציאו מצער גדול יותר, או מצער אע"פ שהוא קטן יותר אם זמנו ממושך יותר. והיות שמצד צער בעלי חיים, אין חובה לעשות זאת לבהמה, ממילא יש לדון אם מותר לצערה לשם כך. שכן אם האדם רוצה להציל את חיי הבהמה משום הפסד ממונו, מותר לצערה, משום שצער בעלי חיים הותר לצורך האדם (עיין ר"ן סוף פרק שני בבא מציעא). אבל כשאין לאדם תועלת בהצלת חייה, יתכן שאסור לו לצערה משום איסור צער בעלי חיים, שכן העובדה שהוא מציל את חייה, אינה מתירה את הדבר, בעוד שעתה הוא מצערה בידיים.

בנוגע למרדכי ניתן לומר, שמתיר שבות רק כשיש חשש למיתת הבהמה, כפי שהוכח משבת (קכח:), בנוגע לבהמה שנפלה לאמת המים, שרק אם אי אפשר לפרנסה באמת המים עד צאת השבת, ויש חשש שתמות, מותר לבטל כלי מהיכנו. (ועיין מה שכתב הנצי"ב ב'מרומי השדה', שבת שם, שביאר כך את הגמרא "אי אפשר בפרנסה"). אלא שיקשה על המרדכי, שאם כן הרי צער בעלי חיים דאורייתא יכול להתיר שבות דרבנן, ומדוע נזקק המרדכי לדון בהול כדי לדחות איסור הקזה דרבנן. וצ"ע. עכ"פ למדנו שהסברא של אדם בהול שייכת, דווקא כשקיים חשש, שאם לא יעבור על איסור דרבנן

הבהמה תמות, ואז יש בכח סברא זו של אדם בהול, להתיר לא רק איסור דרבנן קל אלא כל איסורי דרבנן. מאידך, כאשר לא קיים החשש שיעבור על איסור תורה מחמת בהילותו, יאסר עליו לעבור על איסור דרבנן גם אם הבהמה תמות. וכאשר הטעם שמתירים הוא לא מחמת דין בהול, אלא מחמת דין צער בעלי חיים, גם כשאין חשש שיעבור על איסור חמור, יש להתיר איסור דרבנן, משום שה"מתיר" הוא צער הבהמה ולא החשש שיעבור איסור חמור.

ט. דחיית איסורים מחמת הפסד על ידי מלאכה הנעשית בשינוי

בשו"ע (או"ח סימן שלו סעיף ט) נפסק, על פי הגמרא בכתובות (ס.):

"צינור המקלח מים מן הגג, שעלו בו קשים ועשבים שסותמים ומעכבין קילוחו, ומימיו יוצאים ומתפשטים בגג ודולפים לבית, ממעכן ברגלו בצנעא. דכיון דמתקן על ידי שינוי הוא, שאינו עושה אלא ברגליו, במקום פסידא לא גזרו רבנן".

מעתה, אם המדובר בקשים ועשבים תלושים, יש להוכיח שהתירו איסור דרבנן במקום הפסד. אך אם המדובר בקשים ועשבים המחברים לקרקע, יש ראייה שהתירו מלאכה דאורייתא הנעשית בשינוי במקום הפסד.

המשנה ברורה (סימן שלו, ס"ק מו) כתב בשם הפרי מגדים, שמדובר בעשבים תלושים שהאיסור למעכן הוא מדרבנן, משום שנראה כמתקן כלי, וכשעושה זאת ברגליו נחשב שבות דשבות שהתירו במקום הפסד. משא"כ במחברים שהתולשם חייב, שאסור. אבל בשו"ת יביע אומר (ח"ה סימן לג), הביא ראשונים (רמב"ן, רשב"א, וריטב"א בחידושיהם לשבת דף קל:), המעמידים את הגמרא בכתובות בקשים ועשבים מחברים, כך שתקון הצנור כרוך במלאכה דאורייתא, ומכיון שממעכן כלאחר יד ברגלו, נחשב לאיסור דרבנן, כמבואר בתוספתא בשבת (פ"י הי"א), ובכל זאת התירו זאת משום הפסד. וכן מבואר בהשגות הראב"ד (פ"ו מהלכות שבת ה"ט), בר"ן (שבת קמה.) בשו"ת הריב"ש (סימן שפז) ובעוד ראשונים.

בכתובות (דף ס.) נאמר בברייתא, שמוותר לאדם גונח לינק מבהמה חלב בשבת, אם אין לו חלב מוכן לרפואתו. ואף על פי שאסור לחלוב בהמה בשבת, משום שפעולת החליבה הינה תולדה של מלאכת מפרק, היינו דש, [בזה שמוציא מאכל מתוך דבר שאינו נאכל], זהו דווקא כשחולב בהמה כדרכה. אבל כשיונק מהבהמה דבר הנחשב לחליבה בשינוי שאין איסורו אלא מדרבנן, לא גזרו רבנן במקום צער וכאב. והסביר הרשב"א בחידושו לשבת (קכט.), שמלאכה הנעשית כלאחר יד, אע"פ שאסורה מדרבנן, מכיון שאינו נראה כעושה מלאכה כלל, ואין בה משום מראית עין, לפיכך התירו לחולה, וכעין זה הסביר הר"ן (שבת קמה.), ולדבריהם הותרה גם מלאכה דאורייתא הנעשית כלאחר יד, לצורך חולה שאין בו סכנה.

אמנם יש להקשות, שכן לדעת הרשב"א והר"ן בשבת (צה.), מוכח שחליבה אסורה מדרבנן, ואם כן אין ראייה לענין איסור דאורייתא הנעשה בשינוי לצורך חולה שאין בו סכנה, והגונח שיונק חלב מהבהמה, עושה איסור דרבנן בשינוי. אבל מהרמב"ן ב"תורת האדם" (דף ד.) מוכח, שגם מלאכה דאורייתא הנעשית בשינוי, הותרה במקום צער וכאב, כפי שכתב "מפרק כלאחר יד הוא, ובמקום צערא לא גזרו רבנן". ואף שגם לדעת הרמב"ן חליבה בשבת אסורה רק מדרבנן, כפי שמבואר בחידושו לשבת (קמד:), וניתן היה לומר שרק לגונח התיר זאת הרמב"ן. זה אינו, משום שבסוף דבריו כתב, "וכן התירו שבות דמלאכה הנעשית בשינוי", שמזה מוכח שלא מדובר בגונח בלבד, אלא בכל מלאכה הנעשית בשינוי, והרמב"ן מכנה אותה "שבות" משום שעושה אותה בשינוי, וזה כוונת

דבריו "שבות דמלאכה הנעשית בשינוי". נמצא שהרמב"ן מתיר לעשות איסורי תורה בשינוי לצורך חולה שאין בו סכנה.

גם מרש"י בפסחים (סו: ד"ה 'שיש לוי') מוכח ששינוי מועיל במלאכה דאורייתא. שכן רש"י בשבת (צה.), סובר שחליבה אסורה בשבת מן התורה, משום מפרק תולדה דדש וכנזכר לעייל, ולמרות זאת כתב בפסחים (שם) ששבות שהוא כלאחר יד, לא חמור כשאר שבות, משום שמלאכה הנעשית כלאחר יד אינה שכיחה. לפי זה דעת רש"י היא, שגם במלאכות האסורות מן התורה, מועילה עשיה בשינוי לצורך חולה שאין בו סכנה, משום שהדבר נחשב רק לאיסור דרבנן. [אך יעוין בר"ן שבת קמה. בתירוץ שני, שכאשר אפשר לעשות על ידי נכרי, לא הותר לצורך חולה, אפילו איסור דרבנן הנעשה בשינוי]. בשו"ע (או"ח סימן שז סעיף ה) נפסק:

"דבר שאינו מלאכה, ואינו אסור לעשות בשבת אלא משום שבות, מותר לישראל לומר לאינו יהודי לעשותו בשבת. והוא שיהיה שם מקצת חולי, או צריך לדבר צורך הרבה, או מפני מצווה. כיצד אומר יהודי לאינו ישראל לעלות באילן להביא שופר לתקוע תקיעת מצווה, וכו' ויש אוסרין. הגה, ולקמן סימן תקפ"ז פסק להתיר. ועיין לעייל סימן רע"ו דיש מקילין אפילו במלאכה דאורייתא".

המגן אברהם (שם סק"ז) כתב על דברי השו"ע:

"מקצת חולי, דאילו בחולה ממש כל הגוף, או שיש בו סכנת איבר, אפילו ישראל עושה שבות לחד מאן דאמר, כמ"ש סימן שכח סעיף יז, ושבות שלא כדרכה אפילו במצטער שרי".

בפשט דברי המג"א "ושבות שלא כדרכה", נחלקו האחרונים, אם הכוונה לאיסור דרבנן הנעשה בשינוי, או שהכוונה לאיסור דאורייתא והעשיה שלא כדרכה הופכה לשבות, היינו לאיסור דרבנן. לפי האפשרות השניה, מלאכה הנעשית על ידי יהודי כלאחר יד, עדיפה לדעת המג"א על עשייתה על ידי נכרי, משום שאמירה לנכרי לא הותרה במלאכה דאורייתא, ורק שבות דרבנן התירו.

נחלקו בשאלה זו האחרונים. לדעת שו"ע הרב (סימן שז סעיף יט), הותרה גם מלאכה דאורייתא הנעשית כלאחר יד, במקום צער או הפסד גדול, וזהו כהאפשרות השניה בדעת המג"א, שהתיר לגונח לינוק חלב מבהמה בשבת, אף שחליבה לדעתו (בסימן שה ס"ק יב) אסורה מן התורה. לעומת זאת פוסקים החיי אדם (כלל סב סעיף ו) והמשנה ברורה (סימן שכח ס"ק קז), שרק איסור דרבנן הנעשה בשינוי הותר לצורך חולה, אך לא מלאכה דאורייתא. ומה שהתירו לגונח לינוק חלב מבהמה, אף שחליבה אסורה מן התורה, זה משום שכאשר הגונח יונק ואינו חולב ביד, נחשב רק איסור דרבנן. ואע"פ שלצורך חולה שאין בו סכנה, צריך לעשות על ידי נכרי, כאן הדבר שונה, היות שרפואת הגונח לינוק בעצמו, וכן כתב בשעה"צ (סימן תצו אות ט), שאין להקל במלאכה דאורייתא. בביאור דברי המשנה ברורה יש לומר, שמכיון שדרך המפרק להפריד דבר, באופן שההפרדה ניכרת, אזי גונח שיונק בשבת, שאין ההפרדה ניכרת כלל למשך זמן כלשהו, אין בזה איסור מפרק והוא גרוע יותר משאר שינוי.

נמצא שלדעת שו"ע הרב, מותר לעשות למניעת הפסד גדול, גם מלאכה דאורייתא כלאחר יד, וכן פשטות דברי המג"א. בעוד שלדעת המשנה ברורה והחיי אדם, הותרה רק מלאכה דרבנן בשינוי למניעת הפסד גדול. ומאחר שטלטול הכלב לצורך טיפול בו כרוך באיסורי דרבנן בלבד, נראה שגם לדעת המשנה ברורה והחיי אדם יהיה מותר לטלטלו בשינוי. כך שאם באופן רגיל נושאים כלב פצוע בידיים, בשבת ישאווהו על גבי אלונקה, ואם ביום חול נישא כלב פצוע על גבי אלונקה, ישאווהו בשבת שני חיילים בידיהם, אא"כ משקלו אינו

מאפשר גם ביום חול לשאתו על ידי חייל אחד, שאז אין נשיאתו בשבת בשניים נחשבת שינוי. להלן יבואר אם יש להניח על כלב חפץ שאינו מוקצה, קודם העמסתו על האלונקה.

י. טלטול מוקצה מחמת הפסד בשבת

כפי שכבר נתבאר, ישנם מצבים שכלב נחשב מוקצה בשבת, אך בכל זאת התירו לטלטלו מחמת צער בעלי חיים, או מחמת הפסד מרובה, רק השאלה כיצד יש לעשות זאת, שכן במת מצינו שהתירו לטלטלו מחמת צער בעלי חיים, או מחמת הפסד מרובה, רק השאלה אם התירו זאת גם בשאר מוקצה. כמו כן יש לדון, במידה ומותר לטלטלו על ידי ככר או תינוק, אם זה דווקא באותה רשות, או שגם כאשר נדרש להוציאו מרשות לרשות, או להעבירו בכרמלית יותר מארבע אמות, יש להניח עליו ככר או תינוק, כלומר חפץ שאינו מוקצה.

במסכת שבת (קמב:) נחלקו רב אשי והאמוראים, אם ההיתר לטלטל בשבת מוקצה על ידי ככר או תינוק, חל דווקא במת, [משום כבודו כרש"י (שם ד"ה אלא), או כהרמב"ם (פרק כו הלכה כא) משום שאדם בהול על מתו, ואם לא יתירו לו לטלטל על ידי ככר או תינוק, יטלטלו בידי, או גם בשאר דברים שהם מוקצים. לדעת רב אשי התירו במת בלבד, אך לדעת שאר האמוראים, התירו לטלטל גם מוקצה מחמת גופו, או מוקצה מחמת חסרון כיס, על ידי ככר או תינוק, כל שיש צורך בדבר, כגון כדי שלא יגנב. ולמר זוטרא כשהתירו זאת גם בשאר מוקצה, זהו דווקא כששכחו אך אם הניח את המוקצה, על דעת שיהא מונח באותו מקום בשבת, ולאחר מכן נמלך לפנותו משם, אסור להעבירו מחמת צל או לכל צורך אחר, על ידי ככר או תינוק, והלכה כרב אשי (רא"ש פכ"א משבת סימן ב, רי"ף דף נט: , רמב"ם שם, שו"ע או"ח סימן שיא, ה).

מאידך, בגמרא (קכג.), נאמר שמותר לטלטל בשבת מדוכה אגב שום שבה, וזה שלא כרב אשי, ונחלקו ראשונים ביישוב הסתירה. בשו"ת הריב"ש (סימן צג) כתב, שרב אשי שאסר, זהו כשהניח דבר היתר על המוקצה בשבת. אבל בשום שהונח במדוכה מלפני שבת, גם רב אשי מודה, שמותר לטלטל את המדוכה אגב השום בשבת. אבל בשו"ת הרא"ש (כלל קכב, ח) כתב, שרב אשי שהתיר לטלטל רק מת על ידי ככר או תינוק, בא למעט רק אבנים או ארנק שבו מעות, משום שבמהותם נחשבים לסוג מוקצה הדומה למת. אבל מדוכה שיש עליה תורת כלי, מותרת בטלטול בשבת אגב השום, גם אם הונח בה בשבת עצמה.

אלא שדברי הרא"ש בתשובותיו סותרים לדבריו בחיבורו (פכ"א סימן ב), שכן שם אסר בשם רב ניסים גאון, להניח ככר על מנורה שהדליקו בה בשבת, כדי לטלטלה ממקום למקום. ותירץ ה"ט"ז (או"ח סימן שיא סק"ד) שהרא"ש מחלק בין כלי שמלאכתו לאיסור, כגון מדוכה, אותו מותר לטלטל מחמת צל על ידי ככר או תינוק. לבין מנורה, שמכיון שאותה עצמה אסור לטלטל בשבת לצורך גופה או מקומה, אסור גם לטלטלה מחמת צל על ידי ככר או תינוק (ועיין ברעק"א סימן שח שדחה תירוץ זה, ובקרבן נתנאל על הרא"ש סימן ו שיישב את הסתירה באופן אחר).

הרשב"א (בחידושו לשבת שם, ד"ה 'הא דתנן') דחה את הדעה המתירה לטלטל כלי שמלאכתו לאיסור על ידי ככר או תינוק, והסביר שבמדוכה התירו, מפני שאין בה איסור אלא מחמת מלאכת טחינת השום, וכאשר השום בתוכה, הרי היא ככלי שמלאכתו להיתר, כמו קדירה שמבשלים בה, שמותר לטלטלה אגב התבשיל שבתוכה, אך אין היתר לטלטל מדוכה שאין בה שום, אגב ככר או תינוק. וכן דייק הגר"א (סימן שח ס"ק כד) מלשון הברייתא, העוסקת במדוכה שיש בה שום, ולא במדוכה שיש בה דבר המותר אחר. וכשיטת הרשב"א סוברים גם הרמב"ן (בחידושו לשבת שם, ד"ה הא), בעל ההשלמה ועוד ראשונים – עיין בהלכה ברורה למסכת שבת (עמוד שז).

להלכה פסק השו"ע (או"ח סימן שח ה), שיש מתירים לטלטל כלי שמלאכתו לאיסור, אפילו מחמה לצל על ידי ככר או תינוק, והיא דעת הרא"ש בתשובותיו, ונראה שכך גם פוסק השו"ע להלכה. ומה שפסק השו"ע (או"ח סימן שיא ה), שלא התירו לטלטל על ידי ככר או תינוק אלא במת, בא למעט מוקצה מחמת גופו ולא כלי שמלאכתו לאיסור. אלא שהמשנה ברורה (סימן שח ס"ק כו) כתב, שהרבה ראשונים חולקים על פסק הרא"ש, וסוברים שההיתר להניח דבר היתר על המוקצה כדי להתירו בטלטול, שייך רק במת, ושכן הכריעו הרבה אחרונים כהרמב"ן והרשב"א החולקים על הרא"ש, ונראה שזו גם הכרעת המשנה ברורה. אלא שבשער הציון (שם אות כד) פסק בשם שועה"ר, שבמקום הפסד מרובה יש להקל כדעת השו"ע והרא"ש.

כל זה כשמניח על המוקצה דבר המותר, כשאין המוקצה מקומו מיוחד. אבל כשמונח בכלי דבר היתר שזהו מקומו המיוחד, כמו שום במדוכה או שיירי תבשיל בקדירה, וכיוצא בזה, מותר לכל הדעות לטלטל את הכלי אגב הדבר המותר (משנה ברורה שם ס"ק כו). יתר על כן, בהגהות רבי עקיבא איגר לשו"ע (סימן שח ה) מבואר, שגם כלי שהוא מוקצה מחמת חסרון כיס, מותר לטלטלו בשבת על ידי ככר או תינוק, [אף שאין בו היתר לעצמו] לצורך גופו או מקומו, וראייתו ממה שהתירו לטלטל מדוכה אגב שום שבה. שמכיון שהגמרא (ריש פרק כל הכלים) רצתה להוכיח ממדוכה, שכלי שמלאכתו לאיסור, אין לטלטלו לצורך גופו ומקומו, נמצא שדבר שאין לו היתר טלטול כלל, אעפ"כ מותר לטלטלו אגב השום, משום שהמדוכה בטלה לגביו. בנקודה זו חולק רעק"א על שו"ת הרא"ש. שהרא"ש בשם רב ניסים גאון, אוסר לתת ככר על גבי מנורה שהדליק בה בשבת כדי לטלטלה, ורעק"א מתיר זאת אף שהמנורה [נר] נחשבת מוקצה מחמת איסור.

אולם משו"ת הרא"ש (שם) משמע שרק כלי שמלאכתו לאיסור, מותר לטלטלו בשבת על ידי ככר או תינוק, אך מוקצה מחמת חסרון כיס, אסור לטלטלו בשבת על ידי ככר או תינוק. שהרי בנוגע לקורנס הזהבים ובשמים, שהוא לדעת הרא"ש מוקצה מחמת חסרון כיס, כתב שאסור לטלטלו אפילו לצורך גופו. כפי הנראה הרא"ש סובר שרק מה שנחשב "כלי", מותר לטלטלו על ידי ככר או תינוק, בעוד שקורנס הזהבים שהוא מוקצה מחמת גופו, לא שייך לגביו היתר זה. על כל פנים, לרבי עקיבא איגר מותר לטלטל גם מוקצה מחמת חסרון כיס, או מוקצה מחמת איסור, על ידי ככר או תינוק.

בשו"ע (או"ח סימן שלד סעיף ב), הובאו שתי דעות בנוגע להצלת דבר שהוא מוקצה, מן הדליקה או מפני הפסד אחר. לדעה הראשונה שהיא דעת ספר התרומה, מותר להציל מעות או דברים מוקצים מן הדליקה או מידי גזלנים, משום שבמקום הפסד אין לחוש לאיסור מוקצה. שכשם שלמי שהחשיך בדרך, התירו לטלטל כיס מעותיו פחות פחות מארבע אמות ברשות הרבים, כדי שלא יעבור איסור חמור יותר, כך התירו להציל מוקצה מן הדליקה כדי שלא יבוא לכבותה. וכן התירו להציל מוקצה מידי גזלנים, כדי שלא יבוא להוציאו דרך רשות הרבים. לדעה שניה שהיא דעת הטור והמגיד משנה (פ"ו מהלכות שבת) בשם הרמב"ן והרשב"א, אסור להציל מוקצה מן הדליקה ומן הגזלנים, ורק למי שהחשיך התירו, כדי שלא יטלטל את כיס מעותיו ארבע אמות ברשות הרבים, אבל בגזלנים לא חששו שיעבור עבירה חמורה יותר, אם לא יתירו לו להציל את המוקצה, משום שלא יוציאו בפניהם. וכן בדליקה לא התירו להציל ממנה מוקצה לדעה זו, משום שהדליקה בבית אחר, ואינו בהול כל כך על המוקצה, כך שאין לחוש שיכבה את הדליקה. אומנם בכל הנזכר לעיל, מדובר על הצלת המוקצה באופן ישיר. אך בנוגע להצלתו על ידי ככר או תינוק, נפסק בשו"ע (או"ח סימן שלד, יז) בשם סמ"ג, ירושלמי ושאר פוסקים, שמותר להציל כיס מעות על ידי ככר או תינוק, על ידי שנותנו לכתחילה על הכיס, כדי לטלטלו באופן זה מן הדליקה או מפני גנבים. היתר זה תקף גם אם הככר או שאר דבר

היתר, פחות בחשיבותו מהמעות, ואין אומרים שהוא בטל לגבי המעות. ואף ששאר מוקצה אסור לטלטל גם כשנותן עליו דבר היתר, בדליקה התירו משום הפסד, וכן מפני גזלנים וגנבים. המשנה ברורה (שם ס"ק מז) ציין לדעת ספר התרומה הנ"ל, שמתיר גם בלא ככר או דבר היתר אחר כלל. אלא שגם לדעה זו, מותר להציל לרשות היחיד, אבל לא לחצר שאינה מעורבת או למבוי שלא נשתתפו בו, או לכרמלית.

והנה בנוגע לטלטול מת שהוא מוקצה בשבת, הביא השו"ע (או"ח סימן שיא סעיף ב) בשם "יש אומרים", את הדעה המתירה הוצאת מת לכרמלית על ידי ככר או תינוק, משום שכמה שאפשר לתקן מתקנים, והיא דעת רש"י והטור. ובשם "יש מי שאומר" כתב, שכל שמוציא לכרמלית, מוטב להוציא שלא בככר ותינוק, כדי למעט בהוצאה, והיא דעת הרמב"ן. על כך כתב המשנה ברורה (שם סק"ט), שהאליהו רבא פסק כדעה ראשונה להוציאו על ידי ככר או תינוק, משום שהרבה פוסקים סוברים כמותה. אולם בהעדר ככר או תינוק, הכריע המשנה ברורה שאין זה לעיכובא.

יא. דחיית איסורי תורה לשם טיפול בכלב

כפי שנתבאר בהקדמה, מעמדם ההלכתי של הכלבים המופעלים על ידי יחידת 'עוקץ', זהה למעמדם ההלכתי של יתר אמצעי הלחימה המיוחדים, הנמצאים בשירות יחידות השדה, ששילובם בתוך הכוחות הלוחמים, עשוי להציל לוחמים רבים במצב כזה או אחר. כלב שנשלח לסרוק מבנה כשהלוחמים צרים ממרחק על המבנה, עשוי לפגוש מחבל חמוש ולהורגו, קודם שהלוחמים עצמם נכנסים למבנה ומסתכנים. וכן כלב שנשלח לגשש ציר תנועה שעליו אמור לנוע הכח, עשוי להפעיל מטען על עצמו, ובכך למנוע אבידות בנפש. כל שכן כאשר ביכולתו לאתר מטען מבלי להפעילו, להזעיק את הלוחמים ולנטרלו, פעולה שבאמצעותה ניתן להשיג רווח מודיעיני, אודות שיטות ודרכי הפעולה של האויב. לאור זה יש לראות בכלבים לסוגיהם השונים, אמצעי לחימה ראשונים במעלה ולקבוע, שכלב נחשב [כמעט] תנאי בביצוע המשימה, ורק מחסור בכלבים, מאלץ את צה"ל להפעיל את יחידותיו בלעדס.

אלא שבשונה מאמצעי לחימה אחרים, אותם ניתן לתקן ולהחזיר לכשירות בשבת עצמה, לכלב חולה או פצוע, נדרש זמן החלמה שנמשך לעיתים זמן רב, מה שאולי אין בו כדי להתיר חילול שבת, על כל פנים בפעולות הכרוכות באיסורי תורה. אולם מאידך, העובדה שאם כלב לא יטופל בשבת, עשויה לגרום למיתתו, או לאחר את זמן חזרתו לתפקוד, יש בה משום פיקוח נפש ללוחמים, לא רק לטווח הרחוק אלא לטווח המיידי. זאת משום שבלחימה המתנהלת זה זמן רב באיו"ש, מתבצעות יום יום פעולות קרביות, המחייבות שילוב כלבים בלחימה. אמנם כשהכלב שנפצע בקרב, מבוגר בגילו ועומד לסיים את שירותו ביחידה, כך שהחלמתו תהא בזמן שכבר לא ישתמש בו. או כשברור ללוחמים שפציעה אנושה של כלב, לא תאפשר להשתמש בו שנית לצרכים מבצעיים, יש לדון מה מותר לעשות לצורך ריפוי, רק מחמת צער בעלי חיים המתיר איסורי דרבנן בלבד.

לגבי כלבים שנמצאים בשלב ההכשרה המבצעית, אך עדיין אינם משולבים בפעילות עצמה, נראה שלצורך ריפויים מותר להתיר רק איסורי דרבנן שפורטו לעיל, משום שהכנסת הכלבים לכשירות, תתאפשר בטווח זמן רחוק מאוד, ומחמת צער בעלי חיים, או הפסד ממון, או גם שניהם ביחד, ואף מפני ספק פיקוח נפש עתידי, אין לעשות כרגע פעולות האסורות מן התורה. אלא שקיים קושי גדול להעריך נכון את סוג הפציעה של הכלב וכן האם הטיפול בו סובל דיחוי עד צאת השבת. על כל פנים נראה, שמותר להתקשר בטלפון [שאינו פועל על ידי נוריות להט ואיסורו מדרבנן], כדי לקבל הנחיות מהוטרנר לגבי המשך הטיפול בכלב.

יש גם מקום להבחין בין סוגי הכלבים השונים שביחידה. שכן חשיבותו של כלב תקיפה, או כלב לאיתור חומרי נפץ, גדולה מחשיבותו של כלב שמיועד לאתר לכודים תחת הריסות, משום שקריסת מבנה אינו אירוע שכית, ובשל חששות רחוקים כל כך, אין לחלל שבת באיסורי תורה, משא"כ בנוגע לכלבי תקיפה שנדרשים יום יום ושעה שעה. נוסף לזה יש להביא בחשבון, שלא אחת מצויה ביחידה כמות גדולה של כלבים, מזו הנדרשת מחמת הכוונות, והשאלה, אם אין צריך לחוש לאירוע גדול יותר, שיחייב שימוש במספר רב של כלבים שלא היה מתוכנן. לדוגמא, אם סוג כוונות מחייב ארבעה כלבים, ובו זמנית מצויים ביחידה שמונה כלבים, יתכן שאין להתיר חילול שבת לריפוי כלב. אולם מכיון שיתכן אירוע בהיקף רחב, ויזדקקו לשמונה כלבים, זו עילה לחלל שבת לריפוי כלב שאינו נמנה על הכח הנמצא בכוונות.

מכיון שמערכת השיקולים הללו מורכבת ומסועפת, ומכיון שמדובר במערכת צבאית, שחייבת להיות זמינה, כדי לפעול על הצד הטוב ביותר בסיכול פיגועים, בהגנה ושמירה על אזרחים וחיילים רבים, חובה להחזיק את הכוחות הללו במצב כוונות גבוה, מה שמחייב לעיתים לעשות גם פעולות שאסורות מן התורה לצורך זה. מקור לכך שמותר לעבור על איסורי תורה, לצורך שמירת כשירותם המבצעית של הכוחות הללו, יש להביא ממה ששינו בעירובין (מה.), שבראשונה היו מניחין כלי זיינן בבית הסמוך לחומה [בשובם מהקרב]. פעם אחת הכירו בהם האויבים ורדפו אחריהם, ונכנסו ליטול כלי זיינן, ונכנסו אויבים אחריהם. דחקו זה את זה והרגו זה את זה, יותר ממה שהרגו אויבים. באותה שעה התקינו, שיהיו חוזרין למקומן בכלי זיינן. ע"כ.

כתב על כך רבינו יהונתן (בפירושו על הרי"ף שם), ולא חיישינן להעביר ארבע אמות ברשות הרבים ולא להכנסה, לפי שמסכנת נפשות היה בדבר אם יניחום [את הכלי זין] חוץ לתחום, או מחוץ לעיר באותו מקום שנאמר להם כבר נעשה מעשה. ושמה ירגישו בהם אויבים ויקחום, ולא יהיה להם להנצל כשיצורו על העיר. ע"כ. מפירושו אנו למדים, שכוונות אמצעי הלחימה לפעולה מיידית, נחשב לפיקוח נפש, ועל הנשק להמצא אצל כל אחד ואחד בביתו ולא במחסן נשק ציבורי, שהרי בשל כך התירו חכמים טלטולו חזרה דרך רשות הרבים, דבר שכרוך באיסור תורה.

אומנם מפירושו רבינו יהונתן משמע לכאורה, שסיבת ההיתר אינה כוונות האנשים ללחימה, אלא חשש גניבת הנשק על ידי האויב, אם יושאר בשדה, שאז תמצא העיר ללא אמצעי הגנה בזמן המצור. אך מהברייתא שבגמרא לא משמע כן, כי מדובר שכבר החזירו את הנשק לבית הסמוך לחומה, והחשש של גניבתו כבר סר, אלא שעדיין היה קיים חשש, שבשעה שיבואו אויבים, לא יספיקו אנשי העיר ליטול את נשקם מן הבית הסמוך לחומה. כלומר, הגורם להיתר טלטולו ברשות הרבים, היה הרצון להמצא ברמת הכוונות הגבוהה ביותר, היינו נשק בביתו של כל אחד ואחד, ולא החשש מפני גניבתו.

נמצאנו למדים שני דברים. ראשית, שהתקלה הנ"ל הביאה את חכמים לשנות את התקנה הראשונה, שהתירה להחזיר את הנשק לבית הסמוך לחומה בלבד, לתקנה המתירה הבאתו לבית של כל אחד ואחד, אף שבזה עברו על איסור תורה. שנית, שסכנה בטחונית לחיי אדם, אינה תלויה בדחיפות הסכנה כעת, אלא כל שלטווח רחוק עלולה היא להוות סכנה, מותר לנקוט מיד בפעולות מנע. שהרי הסתרת הנשק במקום מרוכז, תמיד התירו מכיון שהנשק חיוני להגנת התושבים, ולעולם לא חייבו להפקירו בגמר הקרב בשטח. אלא שבתחילה התירו טלטולו רק עד מחסן הנשק שבבית הסמוך לחומה, ולאחר התקלה הרחיבו חכמים תקנה זו מטעמי בטחון, לכך שהנשק ימצא ביד כל אחד ואחד, והתירו לטלטלו עד הבית, כדי שימצא מוכן להפעלה מיידית. לכן כל פעולה שנעשית במסגרת שמירת רמת הכוונות הגבוהה, מותרת בשבת, גם כשהיא כרוכה במלאכה דאורייתא.

וכשם שהאור זרוע (הובא בהגהת הרמ"א לשו"ע סימן שכט, ז), קובע ביחס לחילול שבת ביציאה עם הנשק בשבת בישובי ספר, שהדין הוא גם כשעדיין לא באו האויבים, אלא שקיים חשש מסוים לבואם, כך גם ביחס להחזקת הכוחות במצב של כוננות, תלוי הדבר בדרישות הבטחון של האיזור. שאם הן מחייבות החזקת כוננות רצופה, גם שלא בשעת מלחמה, מותר לעשות הכל בשבת, על מנת להחזיק את הלוחמים, הנשק והכלבים, במצב כוננות להפעלה מיידית.

אומנם לשיטת הרמב"ם (פ"ב מהלכות שבת הכ"ג), שהטעם להיתר החזרת הנשק, משום שלא להכשילן לעתיד לבוא, ההיתר חל רק על חזרה מפעולה ממש, שם קיים הנימוק שהתירו סופו משום תחילתו. מה שאין כן בהחזקת כוננות שוטפת שלא קיים טעם זה. אבל לפי המבואר בגמרא ובתוספתא, ההיתר אינו מבוסס על חזרה מפעילות מבצעית, שאם כן לא היינו צריכים לתקנה מיוחדת הנזכרת בברייתא הנ"ל, אלא אפשר היה ללמוד זאת, מההלכה שבסוף פרק ראשון בירושלמי במסכת עירובין, הנותן תוקף לכל ההיתרים החלים על היציאה לחימה, גם על החזרה מהלחימה. שכן לומד זאת הירושלמי (שם), מהפסוק בשופטים (פרק ז) "מי ירא וחרד ישוב ויצפור מהר הגלעד, ולמה הן חוזרים בצפירה, מפני השונאין". מכאן למדו בירושלמי, "שכשם שבהליכתן פטורין מארבע דברים כך בחזירתן". לפיכך צריך לומר שהתקנה הנ"ל, בענין כוננות הנשק בידי כל אחד ואחד בביתו, חלה לא רק בזמן לחימה, שאז קיימים ההיתרים המיוחדים של לחימה בשבת, אלא גם במצב של רגיעה, המחייב החזקת כוננות גבוהה של האנשים ואמצעי הלחימה השונים.

מסקנות

א. בזמן חז"ל והראשונים, השתמשו בבעלי חיים בעיקר לאכילה ולמלאכה, ומכיון שבשבת בעלי חיים אלו, לא היו ראויים לכלום, נחשבו למוקצה מחמת גופו, כעצים ואבנים שאסורים בטלטול בשבת, גם לצורך גופם או מקומם. זאת משום שהיסח הדעת מהם היה מוחלט (ר"ן שבת קכח: ד"ה ונמצא, מגיד משנה פכ"ה מהלכות שבת הכ"ה). גם אותם עופות המצפצפים בקולם, עליהם דנו מהר"ח, אור זרוע (סימן פא, פב) והרא"ש, ששהו בכלובם באופן תמידי, ומשם גרמו הנאת קול ומראה לבעליהם, לא נועדו לטלטול, על כל פנים לא בקביעות, אבל משום שניתן להנות מקולם וממראיהם בשבת, כגון להשתיק על ידם תינוק בוכה, נחלקו הראשונים והאחרונים אם נחשבים מוקצה. דעת מקצת ראשונים ואחרונים שחיות בית אלו אינן נחשבות מוקצה (הרב יוסף בשבת מה: תוד"ה 'הכא', רבינו שמשון במדכ"י שם סימן שטז, מנחת שבת סימן פח סק"י בשם האחרונים). אך דעת רוב הראשונים והאחרונים היא, שגם חיות בית אלו נחשבים מוקצה, משום שחז"ל לא חילקו בין סוגי בעלי חיים. (רא"ש במהר"ח אור זרוע סימן פב, שו"ע הרב סימן שח סעיף מח, משנה ברורה סימן שח, ס"ק קמו).

אף שלמעשה אסרו רוב הפוסקים לטלטל בשבת חית מחמד, גם זו שנועדה רק למשחק ושעשוע, מכל מקום בנוגע לכלב נחיה של עוור הסכימו שאינו מוקצה, משום שעומד במיוחד לשימוש המחייב טלטול, ולא לסתם שעשוע בעלמא, או לשתק בו תינוק בוכה (הגרש"ז אורבך בספר שש"כ פי"ח הערה סב). קל וחומר שכלבי יחידת 'עוקץ' המצויים בשירות הצבא, אינם נחשבים מוקצה בשבת, משום שלא גרע דינם מכלב של עוור, וניתן לטלטלם גם על ידי נשיאתם בידיים, כל שיש צורך בדבר. לזה מצטרפת כסניף, דעת שו"ת הלכות קטנות (סימן מה), המחשיב בעל חיים שעושה מלאכה ככלי, שמותר בטלטול לצורך גופו או מקומו. ואע"פ שלא נפסק כמותו, מ"מ ראויה דעתו להצטרף להקל.

ב. במסכת שבת (קכח:), נאמר בנוגע לבהמה שנפלה לאמת המים בשבת, שמאכילים אותה במקומה עד מוצאי שבת, ואם הדבר אינו ניתן, מניחים לה כרים וכסתות באמת המים, כדי שתעלה מעצמה, משום שביטול כלי מהיכנו נדחה מחמת צער בעלי חיים. אולם כשלא ניתן להעלותה בדרך זו, וקיימת סכנת מיתה לבהמה, נחלקו הראשונים והאחרונים, אם מותר להעלותה בידיים מאמת המים, דהיינו אם צער בעלי חיים דוחה איסור מוקצה.

לדעת המגן אברהם (או"ח סימן שה ס"ק יא) אוסר הרמב"ם להעלותה בידיים. אולם לדעת האליהו רבא (שם ס"ק יח) מתיר הרמב"ם (בפכ"ה מהלכות שבת הכ"ו) להעלותה גם בידיים, משום שגם טלטול מוקצה, נדחה לדעתו משום צער בעלי חיים, וכן היא דעת שלטי הגיבורים (דף נא. בדפי הרי"ף אות ג). ואף שלמעשה החמיר בערוך השולחן (או"ח סימן שה, סעיף יט), ואסר להעלותה בידיים, וגם שועה"ר (סימן שה סעיף כו) התיר להעלותה מן המים בידיים, כשאי אפשר על ידי כרים וכסתות, רק במקום הפסד מרובה. מכל מקום רבו האחרונים המתירים להוציאה מן המים בידיים, במקום שיש עירוב, רק מחמת צער בעלי חיים. (שו"ת הר צבי או"ח סימן רה ד"ה הנה, חיי אדם כלל נט סעיף י, משנה ברורה סימן שה סק"ע, ס"ק סה, ביה"ל שם ד"ה מכניס וד"ה ומטעם, חזון איש או"ח סימן נב ס"ק טז ובהוספותיו לספר מנוחה נכונה דף עח).

ג. ראייה נוספת לדין הני"ל, יש להביא ממסכת ביצה (לז.), שם נאמר בנוגע לבהמה ובנה שנפלו לבור, שלדעת רבי יהושע אף שקיים איסור לשחוט אותו ואת בנו ביום אחד, מעלה ביום טוב את הבהמה הראשונה על מנת לשוחטה, ואינו שוחטה, וחוזר ומערים ומעלה את הבהמה השניה, ושוחט איזה מהם שרוצה. ובירושלמי (ביצה פ"ג ה"ד) מבואר, שאינו חייב לשחוט אף אחת.

בקרבן העדה על הירושלמי (שם, ובפסחים פ"ג ה"ג) וכן בפירוש חסדי דוד על התוספתא (ביצה פ"ג) מבואר, שהאיסור להעלות את השני מן הבור לדעת רבי אליעזר החולק על רבי יהושע, הוא משום מוקצה. ונחלקו הראשונים מאיזה טעם נדחה איסור מוקצה זה לרבי יהושע. לדעת הרמב"ם (פ"ב מהלכות שביתת יו"ט ה"ד), מטעם צער בעלי חיים. ולדעת הרשב"א (ביעבודת הקודש' שער ב פרק ב), כדי לחוס על נכסיהן של ישראל.

ממה שהמשנה ברורה (סימן תצח ס"ק נ, נח) נימק את ההיתר להעלות את השני משום צער בעלי חיים כהרמב"ם ומשום הפסד כהרשב"א, נראה שפסק שבכל טעם לחוד, יש כדי לדחות איסור טלטול מוקצה של הבהמה ביו"ט. ואף אם נעמיס בדבריו שדרושים שני הטעמים, בנדונינו יתכן שבחסרון כלב תקיפה גם הפסד מרובה.

ד. ראייה נוספת שהתירו טלטול מוקצה משום צער בעלי חיים בלבד, יש להביא משבת (קנד:), ממה שהתירו לפרוק משא שעל גבי הבהמה אפילו הוא מוקצה, אבל לא רצו להתיר משום צער בעלי חיים לסלקו בידיים, כיון שאפשר לסלקו שלא בידיים, כגון על ידי שמכניס ראשו תחת המשא ומסלקו לצד אחר והוא נופל מאליו. ורק אם המשא עשוי להשבר אם יפילו, התירו לפרוקו גם בידיים משום צער הבהמה (משנה ברורה סימן שה, ס"ק סה, ביה"ל ד"ה מכניס וד"ה ומטעם).

ה. על אף שהשו"ע (או"ח סימן שה), מתיר חליבה בשבת על ידי נכרי, כשיש צער לבהמה, ומוכח שנדחה איסור דרבנן של אמירה לנכרי מפני צער, אף שאינו מביא לידי מיתת הבהמה. מסוגיית הגמרא במסכת שבת (קכח:) נראה, שלדעה המתירה להעלות בהמה שנפלה לאמת המים בידיים, מותר רק כשקיים חשש שתמות, שצער המביא לידי מיתה דוחה איסור מוקצה (הנצי"ב במרומי השדה, שבת קכח:). גם מהלבוש (סימן שלב) ומהפרי מגדים (באשל אברהם), שחוששים לדעה שאוסרת להעמיד בהמה שנתמלא גופה דם במים, משום איסור רפואת בהמתו בשבת (שבת נג:), מוכח שצער בעלי חיים שאינו

מביא למיתת הבהמה, אינו דוחה את האיסור שגזרו רבנן, שמא ישחוק סממנים לרפואת בהמתו. ומה שחליבה דוחה איסור דרבנן גם כשאין חשש מיתה לבהמה, זהו באיסור קל של אמירה לנכרי.

ו. כאשר עלול להגרם לאדם הפסד גדול, אבל אין חשש שאם לא נתיר לו לטלטל מוקצה להצלת ממונו יעבור על איסור תורה, נחלקו הדעות אם מותר לטלטל מוקצה. יש אומרים שבכל מקרה של הפסד גדול, לא גזרו חכמים כלל על המוקצה. (חיי אדם כלל מה סעיף ח, כתב בשם האיסור והיתר הארוך הגהות מן הספר שער נט סימן מא, שכך פירש את ספר התרומה סימן רכו, וכן פירשו את דעת סה"ת שו"ת הרשב"א סימן תשפד ושו"ת הב"ח סימן קמו ועוד אחרונים). ויש אומרים שלא הותר לטלטל מוקצה במקום הפסד גדול סתם (חזון איש בהסבר הביטוי ברמב"ם פכ"א מהלכות שבת ה"י "פורקן בנחת", שו"ע או"ח סימן רסו, ט, ביה"ל סימן רסו ד"ה ולא יניחם, משנה ברורה סימן שלד סק"ז).

ז. אבל כשעלול להגרם לאדם הפסד גדול, ויש חשש שאם לא נתיר לו לטלטל מוקצה להצלת ממונו, יעבור על איסורי תורה, התירו לו לטלטל את המוקצה בשינוי. לכן מי שהיה בדרך וקדש עליו היום, ואין עמו נכרי או חמור או חרש, שוטה וקטן, מטלטל את כיס מעותיו פחות פחות מארבע אמות, משום שאין אדם מעמיד עצמו על ממונו, ואם לא נתיר לו, יעבור על איסור דאורייתא של העברה ארבע אמות ברשות הרבים. (שבת קנג, קנד, שו"ע או"ח סימן רסו סעיפים א, ז, ח).

כמו כן התיר בעל התרומה (סימן רכו), להציל מעות ושאר דברים מוקצים, מפני ליסטים או מפני דליקה, בבתים הסמוכים לבית שבו הדליקה, [ולדעת הט"ז גם בבית שבו הדליקה שמא יהיה בהול ויכבה]. ואף שהראשונים חלקו על התירו של ספר התרומה וגם השו"ע (או"ח סימן רסו, ב) פסק לאסור לטלטל מוקצה במקום הפסד. מכל מקום גדולי האחרונים הסכימו לפסקו של בעל התרומה, וסברתם, שאם לא נתיר לו לטלטל מוקצה להצלת ממונו, אזי מחמת ש"בהול" יבוא לחפור בקרקע ולהטמין מעותיו וכדו' (ב"ח, מג"א סימן שלד סק"ג, אליהו רבא שם סק"ב תוספת שבת שם סק"ז).

אמנם כשאינו בהול על ממונו, כגון כשירדו גשמים על סחורה שהיא מוקצה, גם לבעל התרומה אסור לטלטל מוקצה על ידי ישראל לצורך הצלת ממונו, משום שאינו בהול כל כך, עד שנחוש שיעבור על איסור תורה לשם כך (משנה ברורה סימן שלד, סק"ז).

ח. כן יש להוכיח מפסק המרדכי (סוף פרק במה בהמה סימן שמ), שהתיר להקיז דם על ידי נכרי, לבהמה שנתמלא גופה דם ויש חשש שתמות. והוכיח את פסקו, ממה שהתירו חכמים, להקיז דם לבכור שאחזו דם במקום שאינו עושהו בעל מום (בכורות לג, פסחים יא.). ומאחר שלמרדכי הקזת דם מבכור, גם ממקום שאינו עושה אותו בעל מום, כרוכה באיסור דרבנן, שמא יקיז ממקום שעושה אותו בעל מום, מוכח שהמציאות של אדם "בהול", בכוחה להתיר לא רק איסור קל של אמירה לנכרי או לטלטל מוקצה, אלא כל איסורי דרבנן, משום שאחרת יעבור האדם על איסורי תורה חמורים יותר (שו"ע או"ח סימן שלד, ד, ט"ז ומג"א שם סק"ג).

ט. לאור סוגיות הגמרא (כתובות ס.) בענין צינור המקלח מים מן הגג, וגונח יונק חלב, נחלקו האחרונים על מה התירו לעבור בשבת, למניעת הפסד ממון מרובה. לדעת החיי אדם (כלל סב, סעיף ו) והמשנה ברורה (סימן שכח ס"ק קז), אסור לעשות מלאכה שאיסורה מן התורה בשינוי, להצלת ממון מהפסד גדול. אבל לדעת שו"ע"ר (סימן שז) מותר, וכן נראה פשוט דברי המג"א (או"ח סימן שז סק"ז). אבל עשיית מלאכה שאיסורה מדרבנן בשינוי, מותר לכל הדעות הנ"ל, לצורך מניעת הפסד מרובה.

י. לפי פסק השו"ע (או"ח סימן שיא, ה), התירו לטלטל מת בלבד, על ידי ככר או תינוק, או דבר אחר המותר, וזהו משום כבוד המת (כרש"י), או (כהרמב"ם) משום שאדם בהול על מתו, ואם לא נתיר לו להצילו על ידי דבר המותר, יטלטלו בידיו.

יא. בנוגע להיתר טלטול כלי שמלאכתו לאיסור מפני הפסד על ידי ככר או תינוק, נחלקו הראשונים. הרא"ש בתשובותיו (כלל קכב, ח) מתיר, והרשב"א והרמב"ן (בחיידושיהם לשבת קכג.) אוסרים, והכרעת השו"ע (או"ח סימן שח, ה) כהרא"ש להתיר, אך הכרעת המשנה ברורה (שם שעה"צ אות כד), להתיר בהפסד מרובה בלבד.

יב. ההיתר לטלטל מוקצה מחמת חסרון כיס, על ידי ככר או תינוק, שנוי אף הוא במחלוקת. הרא"ש (שם) אוסר, ורבי עקיבא איגר (בהג"ל שו"ע סימן שח, ה) מתיר לטלטל באופן זה, מוקצה מחמת חסרון כיס וגם מוקצה מחמת איסור, אך הכרעת רוב האחרונים לאסור.

יג. התירו להציל מפני דליקה או מפני גנבים, מוקצה ששוויו רב, כגון כיס של מעות. לדעה אחת בשו"ע (או"ח סימן שלד סעיף יז), על ידי הנחת ככר או תינוק, או דבר המותר אחר על המוקצה, ולדעה אחרת בשו"ע (שם סעיף ב) אף ללא הנחת דבר היתר על המוקצה.

יד. הצלת מוקצה מפני הפסד, או מפני הפסד מרובה, מותרת ברשות היחיד בלבד (משנה ברורה סימן שלד ס"ק מז), ובכרמלית יש לטלטל את המוקצה שעליו הדבר המותר, בדרכים המותרות, כגון על ידי שמוש במקום פטור, או על ידי שני בני אדם [אם אין הדרך לשאתו כך], או להעבירו פחות פחות מארבע אמות.

טו. על פי ביאור רבינו יהונתן בסוגית הגמרא בעירובין (מה). ועל פי דברי האור זרועי (בהגהת שו"ע סימן שכט, ו), מותר לעשות בשבת גם פעולות האסורות מן התורה, כאשר אי אפשר לעשותן מערב שבת, כדי להחזיק את הכוחות במצב כוננות גבוה. היתר זה אינו רק בשעת מלחמה, שאז קיימים היתרי הלחימה הרגילים בשבת. אלא גם במצב רגיעה, המחייב החזקת רמת כוננות גבוהה של הלוחמים ואמצעי הלחימה השונים שברשותם.

סיכום

1. כלבי היחידה אינם מוקצה כשאר בעלי חיים, משום שעומדים במיוחד לשימוש המחייב טלטולם ולא לסתם שעשוע בעלמא. אולם כלב שנפצע או חלה קודם כניסת השבת ואולי גם בשבת עצמה, וחדל משום כך מלתפקד ככלב מבצעי לזמן מסוים, נחשב מוקצה כשברי כלים שאינם ראויים לכלום ואסור בטלטול.

2. היות שאנו דנים את כלבי היחידה, כאמצעי לחימה מיוחדים ראשונים במעלה, ששילובם במסגרת הכוחות הפועלים בלחימה המתנהלת באוי"ש, מאפשרת פגיעה טובה יותר באויב, ויש בזה גם משום הצלת לוחמים ואזרחים רבים, מותר לטפל בס כשחלו או כשנפגעו, על ידי פעולות שאיסורם מדרבנן כטלטול הכלב או הוצאתו מרשות לרשות כפי שיבואר להלן.

3. כאשר לא ניתן לטפל בכלב במסגרת איסורי דרבנן, מותר לעשות בשבת לצורך הטיפול בו, גם מלאכות האסורות מן התורה, שבכללם הסעת הוטרינר אל הכלב, או ההיפך, משום שחסרונו של הכלב פוגע ברמת כוננות הכח, ומהווה סכנת נפשות מיידית ללוחמים, ומאידך, מהירות הטיפול בו, מזרזת את שובו של הכלב אל הכח.

4. האמור בסעיף הקודם, מתיחס רק לאותם כלבים, המשולבים בפעילות המבצעית יום יום, ולא לסוג הכלבים שמיועדים לאתר לכודים תחת הריסות, משום שארוע של קריסת מבנה המצריך שימוש בכלבים הינו נדיר, וגם משום שאין בהעדרו של כלב אחד, לפגוע בכשירותה של יחידת החילוץ וההצלה הפועלת במבנה שקרס.

5. כלב הנמצא בשלב ההכשרה, שחלה או שנפצע [כגון מזכויות בכף רגלו] בהיותו ביחידה, ואם לא יטופל בשבת יתכן שימות, מכיון שבהחלמתו אין משום הסרת הסכנה מהלוחמים לטווח הזמן המייד, ותרומתו מוטלת בספק והינה עתידית בלבד, שכן לעת עתה אין הוא משולב בפעילות המבצעית, אסור לעשות עבורו מלאכות האסורות מן התורה. אבל מותר מדין צער בעלי חיים לטלטלו אל המרפאה הוטרינרית ביחידה, ואף להתקשר לשם כך בטלפון [שלא נדלקות בו נורות להט] בשינוי גמור אל הוטרינר, כדי לקבל ממנו הנחיות. וכן הדין ביחס לכלב שחלה או שנפצע, ולאחר החלמתו לא ישוב לתפקד ככלב מבצעי, מחמת גילו המבוגר, או מחמת סוג פציעתו.³
6. כלב שמת ביחידה, מכיון שהמקום מוקף מחיצה כשרה לעירוב, מותר לטלטלו על ידי הנחת חפץ שאינו מוקצה על גופו, אל מקום מבודד שביחידה, כדי שנבלתו לא תסכן את שאר הכלבים והלוחמים. אולם כשהדבר אירע סמוך לצאת השבת, יש להמתין מלפנותו עד מוצאי שבת.
7. כשמותר לטלטל כלב, כגון כשחלה או כשנפצע, או כאשר נבלתו מסכנת את שאר הכלבים או הלוחמים, אזי כשהמקום בו מטלטלים אותו אינו מקום מסוכן ללוחמים, כגון ביחידה, או בחטיבה המרחבית וכדו', יש להקפיד על הדברים הבאים:
- (1) כשהמקום מוקף מחיצה, יש להניח עליו חפץ שאינו מוקצה וכך לטלטלו למקום הרצוי. (2) כשהמקום אינו מוקף מחיצה יש לטלטלו כנ"ל, ובנוסף לזה יש להשתמש במקום פטור, או לטלטלו על ידי שני לוחמים [אם בדרך כלל נושאו לוחם אחד], או להעבירו פחות פחות מארבע אמות שהם שני מטר.
8. ככלל אין לטלטל כלב שנהרג בשבת בקרב, אלא להשאירו בשטח. אולם כשנמצא על גופו אמל"ח מיוחד, שבנפילתו בידי האויב, יש כדי לחשוף שיטות פעולה של הצבא, מותר לטלטלו כדי להסיר את האמל"ח מגופו, אם לא ניתן לעשות זאת במקום שנהרג. וכן מותר לטלטלו כדי לתחקר אירוע להפקת לקחים מבצעים, שניתן לישמש בפעולות הבאות.
9. כשמותר לטלטל כלב שנהרג בקרב כנ"ל בסעיף הקודם, אין צורך לעשות זאת בשינוי, מאחר שהדבר כרוך בסיכון הלוחמים. והיות שבנוגע לאיסור דרבנן השבת הותרה גם לדעה הסוברת שהשבת רק דחוייה מפני פיקוח נפש, אין להחמיר לטלטלו או להוציאו מרשות לרשות בשינוי. קל וחומר שאין לעשות בשינוי לדעת הגר"ש גורן הסובר שבמלחמה השבת הותרה ולא רק דחוייה.
10. אין לסכן לוחמים להבאת כלב שנהרג בקרב, אבל כשם שהתירו להסתכן מעט לדבר מצווה, מותר להסתכן מעט להצלת כלב שנפצע בקרב, גם אם לא יחזור לכשירות, מדין צער בעלי חיים.
11. כשנראה לעין שהקשר הריגשי בין הכלב לכלב שנהרג, עשוי להביא את הכלב למצב נפשי שיחדל מלתפקד [כפי שכבר אירע], יש להתיר לטלטל את הכלב בשבת באופנים שזכרו לעיל למקום שמור, כדי לקוברו ביום ראשון. ובעיקר מותר הדבר כשקיים חשש, שאם לא נתיר לו לטלטלו, יעבור מחמת בהלתו על איסור חמור יותר, כהסעתו ברכב.

³ חיוג בשינוי גמור נעשה ע"י חפץ שאינו מוקצה.